

AIDA İMANQULİYEVA

MƏQALƏLƏR VƏ TƏRCÜMƏLƏR

**AZƏRBAYCAN MILLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
AKAD.Z.M.BÜNYADOV ADINA ŞƏRQŞÜNASLIQ İNSTİTUTU**

AİDA İMANQULİYEVƏ

**MƏQALƏLƏR
VƏ
TƏRCÜMƏLƏR**

Bakı-2010

TƏRCÜMƏLƏR

MİXAİL NUAYMƏ (Livan)
«QU-QU» SAAT

1922-ci ilin may ayında bir məktub almışam. Müəllifinin kim olduğunu bilmirəm. Ancaq zərfin üzərindəki möhürdən müəyyən edirəm ki, o, Livanın kiçik bir kəndindən göndərilmişdir. Bu qəribə məktubu diqqətlə oxuduqdan sonra mən bütün məsuliyyəti öz üzərimə götürüb, onu mətbuatda dərc etdirirəm:

Dünən bizim kənddə bir nəfər vəfat etmişdi. Kəndin bütün əhalisi, böyükdən kiçiyədək, hamı onu məzara yola salırdı. Şərq və Qərb kilsələrinin rahibləri də burada iştirak edirdilər. Mərhumun qəbrinə hərə bir ovuc torpaq atdı. Torpaq dəfn iştirakçılarının göz yaşları ilə islanmışdı.

Deyirlər dahi o kəsdir ki, böyük kitablar yazır, gözəl şerlər yaradır, heykəllər ucaldır, bəşəriyyət üçün ixtiralar edir. Mərhum isə bu peşələrin heç birinin sahibi deyildi. Bununla belə o, dahi idi və qəlbimizdə dahi olaraq da qalacaqdır. Nə üçün? Ona görə ki, o, dünyada özünü itirib, sonra yenidən tapa bilmişdi. O, «qu-qu» saati ilə mübarizə aparmış və qalib gəlmişdi. «Qu-qu» saati ilə mübarizədə qalib gələn şəxs isə dahidir.

Həmin şəxs bizim kəndə iki il bundan əvvəl gəlmişdi. O, heç kəsi tanıdırmı. İndiyə kimi bu adam barədə məndən başqa kimsə bir şey bilmirdi.

Biz livanlıyıq və Livan kəndlilərinin qanun-qaydalarını yaxşı bilirik. Livan kəndlisi qapısını heç kəsin üzünə bağlamaz və bir tikə çörəyini heç kəsdən əsirgəməz. Ancaq onlar adamı sorğu-suala tutmağı çox sevirlər. Kimsən? Nəçisən? Hardansan? Niyə? və s.

Yuxarıda haqqında danışdığımız adamın kəndə gəldiyi günün səhəri artıq hamı bilirdi ki, o, amerikalıdır, adı da Tomasdır. Həmçinin öyrənmişdilər ki, o, Livanda anadan olmuş, uşaqlıq və gənclik illərinin bir hissəsini Livanda keçirmiş, sonra isə vətəninə tərk edib Amerikaya getmişdir. Orada iyirmi il çalışıb, bütün qüvvəsini itirəndən sonra yenidən Livana qayıtmış, bizim kəndi özünə məskən seçmişdir.

Mən onu ilk dəfə görəndə gözlərində bir cazibə hiss etdim, elə bil ki, o, deyirdi: «Dostum, gəl yanıma!». Onun əzəmətli cüssəsi isə sanki bunun əksini söyləyirdi: «Mənə yaxınlaşma!».

Onunla tanış oldum, dostlaşdım. O öz qəlbini mənə açdı. Dünyanın hər yerində insanlara bir ad qoyur və həmin adla da onu çağırırlar. Ancaq Livan kəndlərində adamları laqəbləri ilə çağırmağı sevirlər. Onun adı mister Tomas idi, amma bu ad onun sahibi haqqında heç bir şey bildirmirdi. O, insandakı bütün müsbət cəhətlərin – sevgi, dostluq, ədalət, alıcənablıq, fədakarlıq, iltifat və sairənin məcmuu demək idi.

Bəli, kəndin sakinləri mister Toması belə adlandırdılar. Əbu Maarifin kəndə gəldiyindən bir neçə həftə keçməmişdi ki, hamı onu sevməyə başladı. O, bizim yoldaşımız, əzizimiz, sirdaşımız, məsləhət verənimiz və təbibimiz oldu. Nə üçün hamı onu belə sevdi? Ona görə ki, Əbu Maarif kəndə qayıtdıqdan sonra heç kəs öz vətəni tərk etmədi. Heç kəs mühacirətə getmədi və kimsə daha belə fikrə düşmədi. O biza başa saldı ki, vətənsiz həyat yoxdur. Vəgər insan öz vətən torpağını sevməyi bacarmırsa, yad torpağını da sevməz.

Əbu Maarifin dediyi sözlər mənim yadımdadır. Onlardan bir neçəsini siza söyləmək istəyirəm: «Torpaq səni geyindirir, yedirir. Sən paltarından və yeməkdən imtina edə bilərsənmi? İnsanı yedirdən bir mənbə olmalıdır, bu, torpaqdır. Sən torpağa bir buğda əksən, o, əvəzində sənə onunu qaytarar. Torpaqda elə bir ətir var ki, sən onu heç bir ətriyyat mağazasından ala bilməzsən».

Bizim cəmiyyətdə insan insanın quludur. Yalnız torpaqla işi olan kəs azaddır, çünki torpaq insanı istismar və qul etmir.

Torpağın üzərində tikan da, qızılgül də, buğda da, alaq da bitir. Torpaq bundan utanmır, ancaq insanlar öz tikanlarından və alaqlarından utanırlar, onları bir-birindən gizlətməyə, aşkar etməməyə çalışırlar. Düzüü torpaqdan öyrənin!

Mən bir dəfə iki şəxsə rastlaşdım. Bunların biri pul yığır, digəri isə buğda əkirdi. Aclıq idi, çoxlu pul yığmış şəxs üzəstə çökərək, bütün pullarını əkinçiyə təklif edir, əvəzində buğda istəyirdi. Əkinçi isə ona belə dedi: Sən vaxtilə öz bəhrədən razı idin, mən də öz bəhrəmdən razıyam».

Sən Əbu Maarifin necə gözəl danışdığını eşitməmişən. O, bütün bunları xitabət kürsüsündən təntənəli yığıncaqlarda deyil, tarlada, zəmidə, üzümlükdə danışdı. Onun əlində torpaq alətləri olurdu. Mən onun bizim paltarları geyməsinə çox xoşlayırdım.

Əbu Maarifin xəyalı gözəllərində canlananda ağlayırdım. İndi də gözümdən yaş damlası maktubun üzərinə düşür. Qorxuram ki, Əbu Maarifin

dediklərini başa düşməyəsən. Çünki sən məhəbbətdən doğan göz yaşlarının nə olduğunu bilmirsən, torpağın dilini başa düşürsən. Əbu Maarif isə bunları bilir.

Bir dəfə biz bir yerdə olduğumuz zaman Əbu Maarif dedi:

- Qulaq as, qulaq as! Bir şey eşidirsənmi?

- Eşidiyəm.

- Nə eşidirsən?

- Qu-qu... Bu quşdur, oxuyur, biz ona «qu-qu» quşu deyirik. O, yazda uçub bizim yerlərə gəlir.

Birdən Əbu Maarifin əhvalı dəyişdi. Səbəbini bilmədim. O dedi:

- Qulaq as, mən sənə «Qu-qu» əhvalatını danışım.

- Biri var idi, biri yox idi. Keçmiş zamanlarda bir livanlı ər-əravad var idi.

Kişi fəllah idi və onlar alın təri ilə bir parça çörək tapıb dolanırdılar. Həttar adlı yeganə oğulları vardı. Qonşuluqda bir dul kişi yaşayırdı. Onun da Zümrüd adlı bir qızı var idi. Kəndin bütün adamları deyirdilər ki, Həttar və Zümrüd bir-biri üçün doğulmuşlar.

Deyirlər məhəbbətin gözü kordur. Ancaq bu, düz deyil. Məhəbbət hər şeyi görür və hər şeyə ona gözəl görünür. Məhəbbət həyatın əsasıdır. Adam başqasını sevəndə, o, sevgilisinin ancaq yaxşı cəhətlərini görür. İnsan məhəbbətindən neçə olduğunu dərk etməyə başlayanda isə həyatı dərk edir. Həttarla Zümrüd də bir-birini dəlincinə sevirdi.

1900-cü il idi. Həttarın və Zümrüdü valideynləri pasxa bayramından sonra onların toyunu etmək fikrində idilər. Elə bu günlərdə Fəris Heybər adlı bir livanlı Amerikadan bizim kəndə qayıtdı. Fəris hamıya Qərbin möcüzələrindən danışdı. O, «qu-qu» saatından da danışdı.

Sən heç ömründə belə saat görməmişən. Vaxtı «qu-qu» quşu xəbər verir. Əgər saat 12-dirsə, saatin yuxarı hissəsində olan kiçik qapı açılır, «qu-qu» quşu çıxır və 12 dəfə «qu-qu» edir, sonra təzədən yerinə qayıdır və qapı örtülür.

Həttar və Zümrüd də bu möcüzəli saat haqqında eşitmişdilər. Zümrüd hey-rət içində idi. O, Fəris Heybər in evində asılmış bu saati görməyə can atırdı...

Toy günü Zümrüd öz nişanlısını atıb Fərislə qaçdı.

Həttar təhqir olunmuşdu. O öz-özünə deyirdi: «Utan, Həttar, Fəris kimi bir adam nişanlısını əlindən aldı, səni təhqir etdi, «qu-qu» saati sənə üstün gəldi. O, hansı ölkədir ki, orada bu cür qəribə şeylər düzəlirlər?».

Doğma vətən torpağı onun gözü önündə qaraldı, Həttar da Amerikaya getdi...

Amerikada Həttar elə ilk günlərdən başa düşdü ki, bu ölkənin açarı puldur, həmin açara malik olmayan və onu əldə etmək üçün çarpışmayan şəxs bu ölkədə dolana bilməz. Həttar da bu açarı əldə etmək üçün bütün varlığı ilə çalışmağa başladı. Lakin Həttarın qazancı – Amerika möcüzələri ilə tanışlıq oldu, onun sirlərini öyrəndi və «qu-qu» saatını gördü.

Gözlənilmədən, Həttarın qarşısında səadət və qazanc qapıları açıldı və o, böyük bir ticarət şirkətinin sahibi oldu. Həttarın ilk aldığı şey «qu-qu» saati oldu. Çox keçmədi ki, o varlandı. «Qu-qu» saati onun otaqlarından ən böyüyün divarından asılmışdı.

Həttar, Amerikada doğulmuş, əsl isə suriyalı olan Əlisə adlı bir qızla evləndi.

Xoşbəxtlik gözlənilmədən gəldiyi kimi gözlənilmədən də gedir. Toydan sonra Həttar həmişə həyəcan keçirir, doğma vətən torpağını tez-tez xatırlayır. Baş vermiş bir hadisədən sonra Həttar elə bil ki, yenidən ayıldı.

Əlisə təkid edirdi ki, Həttar «qu-qu» saatını divardan çıxarsın. Çünki bu cür saatlar artıq dəbdən düşmüşdü və evin görünüşünü korlayırdı.

Həttar, arvadı Əlisəni sevmirdi və buna görə də onun hər bir sözü, tələbi onu əsəbiləşdirirdi. Bu dəfə də o, əsəbi halda çıxdı:

- Elə mən özüm də kəndçi babayam. İndi isə ticarətdən başqa heç nədən başım çıxmır. Yalnız bir dil bilirəm, bu da pulun dilidir.

Sonra o özlüyündə fikirləşdi: «Sən indi kimsən, Həttar? Vaxtilə kəndinizdə sən də bir adam idin, atan, anan səni sevirdi, həmyerlilərin sənə hörmət edirdilər. Bir parça torpaqın var idi. Bəs indi kimsən? Bu nəhəng cəhənnəm məşinmin kiçik, nəzərə çarpmayan, görəksiz bir vinti. Burada nəyin sahibi olmasan? Barı bir dil öyrəndin, təzə ölkə ilə tanış oldunmu? Yox, sən cahilsən, nə valideynlərini, nə Zümrüdü xoşbəxt etmədin».

Həttar Zümrüdü yadına saldı və çox qüssələndi. Görəsən, Zümrüdü indi hardadır, necə yaşayır? Belə çətin anlarda Həttar xidmətçi qadının yanına gərdi. Xidmətçi suriyalı bir qarı idi. Neçə illərdən bəri idi ki, Amerikada yaşayırdı. O, Həttarın iztirablarını başa düşür, dərdinə yanır, onu doğma övladı kimi azıqlayır, təskinlik verirdi.

Bir gün axşam Həttar öz arvadı və amerikalı dostları ilə birlikdə restoranda oturmuşdu. Xidmətçi Həttara yaxınlaşmış bir məktub verdi və dedi:

- Məktub pəncərənin qarşısında duran qadındandır.

Həttar məktubu açıb oxumağa başladı, rəngi qaçdı... Ayağa qalxıb pəncərənin yanından onu gözləyən qadına yaxınlaşdı. Onlar nə haqda isə danışdılar. Həttar vizit vərəqini qadına verdi.

Həttar öz yerinə qayıdanda arvadı və dostları getməyə hazırlaşdılar. Bütün yolu heç kəs danışmadı. Evə çatən kimi arvadı əsəbi halda bildirdi ki, o, daha Həttarla yaşayamacaqdır, dostları da Əlisəyə haqq qazandırın Həttarı məzəmmət elədilər.

Bu vaxt qapının zəngi çalındı. Həttarın restoranda görüş danışıdığı qadın qonaq otağına girdi. Onun əynində ucuz parçadan tikilmiş nımdaş iş palıtarı var idi. Əlisə qadını görün kimi qışqırdı. Həttar daş dönmüş kimi yerində kiritdi. Əlisənin qışqırığına xidmətçi qadın Səidə gəlmişdi. Naməlum qadın təəcüb və tələs içərisində Əlisəyə yaxınlaşdı və ona nə isə demək istədi. Əlisə var qüvvəsi ilə onu kənarla itələyərək: - «Mənə yaxın durma, əlini mənə vurma!» - dedi və qonşu otaqda olan amerikalı dostları ilə evdən çıxıb getdi.

Nımdaş palıtar geymiş qadının gözələri qaraldı. O, müvazətinə itirib Səidənin qolları arasına düşdü, onlar ikisi də yerə yıxıldı.

Həttar özünü itirmişdi, nə edəcəyini bilmirdi. Budur, bu evdə onun üçün ən əziz adam olan, ona qədim Suriyanı xatırladan Səidə döşəmə üzərində sərilib hərəkətsiz qalmışdı. Səidənin yanından isə evsiz-əşiksiz yoxsul bir qadın taqətsiz halda dayanmışdı. Bu qadın vaxtilə öz doğma yurtdan ətirli qızılqul qərdər incə və sevimli idi. Burada isə o, nə ətrini, nə də rəngini qoruyub saxlaya bilməmişdi. Bu qadın indi beş uşağ anasıdır. Onun əri heç yerdə işləmir, əyşəyşəkdir, əlinə pul düşəndə qumar oynayır, ayrı bir məşğuliyyəti yoxdur.

Bəs Əlisə kimdir? O, həyatın yaraşğını pozan qaribə bir məxluqdur.

Həttar, bəs sən özün kimsən? Xoşbəxtsənmi? Həttarın gözü qarşısında doğma yurdu canlanmağa başladı. Bir anlığa ona elə gəldi ki, vətən torpağında yaşayır, işləyir, oxuyan quşların səsinə eşidir.

O, xəyaldən ayırdı. Bir tərəfdə ölüm, o biri tərəfdə ümidsizlik gördü. Zəhlə tökən uğultular yenə onun qucaqlarında səsləndi. Həttara elə gəldi ki, bu şəhər minlərlə çarxi olan böyük bir qüllədir. Çarxlar aqlaşmışdır bir sürətlə fırlanır, sərnəşinləri daşıyır. Bu sərnəşinlər cahil və avaralardır, məşin onları hara aparırsa, ora gedirlər. Qüllənin lap başında Həttar böyük bir saat görürdü, saatın yuxarısında nəhəng bir quş «qu-qu» oxuyurdu. Sərnəşinlər isə pıçıldayırdı: «Bu, «qu-qu» saatıdır».

Hattar Səidənin hərəkətsiz bədəninə tərəf əylərək, naməlum qadına dedi:

- Zümrüd, mənə kömək et!

Onlar birlikdə Səidəni otaqdan çıxartdılar...

Əbu-Maarif bu yerdə hekayəni dayandırdı. Bir qədərdən sonra dedi:

Bu da «Qu-qu» saatının əhvalatı. Bu hekayəni sənə danışan adamın özü isə Həttardır.

UMYAQUBUN TOYUĞU

Umyaqubun 60 yaşı var. O, duldur. Lakin özünü dul hesab etmir. Məsələ burasındadır ki, onun tacir əri altı il bundan əvvəl ticarət məqsədi ilə Mosul şəhərinə getmiş, bu günə kimi qayıtmamışdır. Onun sağ olub-olmaması haqqında isə heç bir məlumat yoxdur. Camaat onu ölmüş sayır. Umyaqub isə belə dedi-qoduya fikir vermir. Bu danışıqları o, paxıllıq kimi qəbul edir və dönə-dönə söyləyir ki, onun qəlbindən gələn «gizli səs» deyir ki, əri sağdır. «İnsanın qəlbi onun üçün sübutdur».

Adının Umyaqub olmasına baxmayaraq, bu qadın sonsuz idi. Onun öz fəlsəfəsi vardı: «Həyat mübarizədir. İnsan insanın düşmənidir. Ömür bir səsdür. Xalq arasında öz səsinə qorxan adama yüngül adam deyirlər. Belə adamlar tələbatını öz iradəsinə tabe etdirə bilmirlər. Ömür isə yığmaq üçündür, xərcləmək üçün deyil. O adamın ki, cibi doludur, qarnı boşdur. «İsrafçılıq» o deməkdir ki, qarnın tutandan artıq yeyəsən. Bacardıqca çox yığasan. Xalq arasında deyirlər: «Dama-dama gəl olar». Ehsan vermək cinayətdir. Allahın öz mühakiməsi var. O, birini həddindən artıq varlıq digərini isə yoxsul yaradır. Əgər sənə yoxsula yazığın gəlsə və ona öz ruzindən verirsənsə, deməli sən Allahın əmrinə əks gedirsən. Qonaqpərvərlik isə axmaqlıqdır. Sənənin çörəyini yeyirlər, sonra isə sənə ələ salıb güllürlər».

Umyaqubun fəlsəfəsi belə idi. O, hər gün öz fəlsəfəsinə riayət edir və onu həyata keçirirdi.

Əcəl ondan cəmi bir neçə addım aralı idi. Lakin ölümün adı gələndə o, çox qorxar və qətiyyətlə deyirdi: «Ölüm? Yox, yox. Mən yaşamaq istəyirəm!».

Görəsən Umyaqubu yaşamağa bu qədər həvəsləndirən nə idi?

Birinci, Umyaqub belə hesab edirdi ki, uzun ömür Allah tərəfindən yaxşı adamlara verilmiş hədiyyədir.

İkincisi isə o idi ki, Umyaqubun qeyri-adi bir toyuğu var idi. Umyaqub həmin toyuğu öz balası kimi sevirdi. Əgər o, ölsəydi, yəqin ki, Umyaqub da ölərdi. Çünki Umyaqubda həyata olan məhəbbət, toyuğa olan məhəbbətdən sonra idi.

Üçüncü səbəb bu idi ki, Umyaqub çoxdan bəri onun ölümünü gözləyən qonşusunun acığına yaşamaq istəyirdi. O, bu qonşusuna əzrailədən daha çox nifrət bəsləyirdi.

Umyaqubun qonşusu da onun kimi xəsis idi. Lakin qonşusunun ürəyində xəbislik də vardı. O, bir tikə çörək və ya bir qədər pul üçün hər cür alçaq

hərəkətlərə əl atmağa hazır idi. Umyaqub sübhəlonirdi ki, qonşusu onun evindən bəzi şeyləri oğurlamışdır. Hamı bu qadını «Umsaalil» çağırırdı, yəni «ziyill». Bu adı Umyaqubun qonşusuna ona görə vermişdilər ki, onun burnunda və çənəsində çoxlu ziyil vardı. Qonşunun yeganə oğlu ölmüş, üç qızı qalmışdı. 10-15 yaşlarında olan bu qızlara o bütün gün çörəkdan çox söyüş və qapaz yedirdərdi. Qonşu ilə Umyaqub arasında mühkəm düşmənçilik vardı.

Umyaqubun yeganə təsəllisi onun «Sinyora» adlı toyuğu idi. Toyuğun lələkləri kimi qara tükrləri də işləyirdi. Sol tərəfə ayılmış pipiyi bir gözünün üstünü azacıq örtür, uzun, nazik, incə ayaqları ona xüsusi bir yaraşığı verirdi. «Sinyora» kəklik kimi gəzirdi. Umyaqub üçün ən böyük saadət isti yay günlərində kandarda oturub «Sinyora»nın yumşaq torpağı eşləməsindən həzz almaq idi. Toyuq torpağı eşib ayağı ilə könara atır, çuxurda uzanırdı.

Təbiət «Sinyora»ya toyuqlara xas olan bütün gözəllikləri bəxş etmişdi. Onun çatışmayan bir cəhəti vardısı, o da yalnız quyruğunun olmamasıydı. Quyruq yerində onun yalnız bir lələyi dik durmuşdu.

Toyuqla Umyaqub bir-birini yaxşı başa düşürdü, hətta bir yerdə yemək yeyirdilər. Onların bir-birinə məhəbbəti hədsiz idi. «Sinyora» həftədə beş dəfə yumurtlayar, Umyaqub da onları aparıb dövlətli adamlara satardı. Bir gün Umyaqub gördü ki, hində yumurta yoxdur. İkinci, üçüncü, dördüncü gün də yumurtalar yoxa çıxdı. Umyaqub hisrlənmişdi. O, ələ bilirdi ki, toyuq gedib «Umsaalilin» həyətdə yumurtlayır. Bunun üstündə iki qonşu bir-biri ilə vuruşdular. Onlar ələ bərk qışırırdılar ki, ətrafdakılardan az qalardı qulaqları batsın. Umyaqub «Umsaalilə» 10 yumurta tələb etsə də, bir yumurta belə ələ bilmədi.

Ertəsi gün daha böyük bədbəxtlik baş verdi. «Sinyora» itmişdi. Umyaqub qəm-qüssəyə batdı. Qonşular ona ürək-dirək verir, sakitləşdirirdilər. Onlar deyirdilər ki, yaqin «Sinyoranı» oğurlayıblar. Umyaqub deyilənlərin heç birinə inanmadı. Nəhayət, o, fikirdən yorğan-döşəyə düşdü. Üç həftədən sonra isə öldü. Qonşular yığışib Umyaqubun cənəzəsini qəbristanlığa apararkən «Umsaalilin» qızı birdən cingiltili bir səslə qışqırdı:

- «Sinyora» burdadır! «Sinyora» burdadır!

Hamı çevrilib arxaya baxdı: «Sinyora» gəlirdi, dalınca da 10 balaca sarı cüca. «Sinyora» cücalərin müşayiəti ilə Umyaqubun evinə daxil oldu. Başını o tərəf – bu tərəfə çevirib, evin dörd tərəfinə göz gəzdirdi. Sonra Umyaqubun çarpayısına yanaşib təəccüblə boş yatağa baxdı. Sahibəsi üçün darıxmış «Sinyora» da sanki dil açıb deyirdi: «Bu mən, bu da mənim balalarım. Bəs sən hardasan, Umyaqub?».

İNSAN VƏ QUŞ

Bu qara xəbər tezliklə bütün kəndə yayıldı. Kiçikdən böyüyə kimi hamı bu haqda danışırdı. Mərhum, ata-ananın yeganə oğlu idi. Qatil isə on üç yaşlı bir oğlan uşağı. Onun öhdündən başqa üç qardaşı, bir bacısı vardı. Valideynləri isə kəndin hörmətli və iqtidarlı adamlarından.

Qatili tanıyanlar, onun vəhşi hərəkətlərindən ələ danışırdılar ki, sanki bu hadisənin baş verəcəyini qabaqcadan bilmişlər.

Qonşulardan biri deyirdi:

- Əbu Asaf, yadımdır! Mən çoxdan deyirdim ki, onun əlindən axırda bir xata çıxacaq.

O birisi əlavə edirdi:

- Mən həmişə deyirdim ki, bu uşaq ata-anası üçün bir dərddir. Valideynləri isə yaxşı adamlardır.

Başqa bir qonşu qadın isə rəfiqəsinə pıçıldayırdı.

- Bu oğlan ələ anadan olandan bədbəxtlik gətirdi.

- Hə, hə – deyər o biri qadın cavab verdi. Onun əməllərindən yer-göy də qan ağlayırdı.

Bu söhbətlərin axırı onunla qurtarırdı ki, danışanlar ölən oğlana heylfislənir, ata-anasına isə yazıqları gəlirdi.

Haqqında danışılan qatil acayib bir uşaq idi. Bəzən ona baxanda adama ələ gəlirdi ki, qarşında bir mələkə durub. Bəzən də o, alçaqbov, boynuyoğun şeytana dönür, qısa barmaqlı böyük əlləri ilə öz yaşdının ayaqlarını asanlıqla yerdən üzdürdü. Çoxları onunla yarışmaq istəmiş, lakin müvəffəqiyyətsizliyə uğramışdı.

Onun başının quruluşu çox qəribə idi. Başı, ağızı aşağı çevrilmiş kuzəyə oxşayırdı. Saçları kirpinin iynələri kimi çox cod, üzünün dərisi qarayırdı. Balaca qulaqları vardı. Gözləri isə xırda, yumru və zil qara idi. Çox bərkənd gələndə gözləri qıyılırdı.

Valideynləri və müəllimləri onun əlindən zara gəlmişdi. Nə atasına, nə də anasına tabe olurdu. Evdə istədiyini edir, bacıları, qardaşları ilə dalaşırdı. Məktəbdə müəllimləri də incidib tənqə götürirdi.

Bəzən valideynləri və müəllimləri lap cana gələndə ağaca əl atırdılar. O, isə heç «uf» da demədən əlini sinəsində çarpazlayar, bədənini qabağa verərək qışırırdı: «Vur, vur, bir az da vur!».

Ancaq ona özünün ürəyinə yatan iş tapşırsaydılar, canla-başla yerinə yetirər, sevdiyi işə can yandırardı.

Məktəbdə, o, qrammatika və hesab dərslərini sevməzdi. Heyvanların və quşların həyatını öyrənməyə böyük həvəsi vardı. Ağacdən və adi kağızdan ələ gözəl şeylər düzəldirdi ki, hamı heyran olurdu. Bir dəfə o, ağacdən bir quş düzəlmişdi. Lap canlı quşa oxşayırdı.

Ona bədxasiyyət də demək olmazdı. Çünki yalan danışmazdı. Ancaq başa düşmək olmurdu ki, nə vaxt zaraftat edir, nə vaxt ciddi danışır. Bəzən o, hərın öküzü dönür, bəzən də quzu kimi sakit olurdu. Hərdən ürəyi daş kimi bərk, hərdən isə mum kimi yumşaq olurdu.

Deyirlər ki, bir dəfə o, gölün kənarında əlində ip tutmuş bir oğlan görür. Ondən nə etmək istədiyini soruşur. Oğlan cavab verir ki, pişiyi suda boğmaq istəyir. O, bunu eşitdikdə boynuna ip bağlanmış pişiyi oğlanın əlindən alır. İpi tez pişiyin boynundan açıb oğlanın boynuna bağlayır. Sonra onu suya itələyib deyir: «Hə necədir? Suda boğulmaq yaxşıdır mı? Xoşuna gəlirmi?».

Yaxşı ki, bu vaxt gölün yanından bir nəfər keçirmiş. Həmin adam oğlanı xilas edir.

Bir dəfə də, o, yolda bir dostuna rast gəlir. Dostu əlində quş yuvası aparır. Onun içərisində yumurtadan təzəcə çıxmış beş ətcə bala varmış. Dostunu məcbur edir ki, geri qayıtsın və yuvanı balalarla birlikdə aldığı yerə qoyun. Oğlan yuvanı budağa qoyub düşdükdən sonra o, ağacdən bir çubuq qoparıb, dəcəli yaxşıca kötəkləyir və deyir: «İndi get anana de ki, yuvada balaları narahat edən və onların analarını incidən axmaqların axırı belə olur».

***

Bir dəfə o, isitmə xəstəliyinə tutulur. Vəziyyəti ələ ağırlaşır ki, valideynləri narahat olub həkim çağırırlar. Nəhayət, onun möhkəm bədəni xəstəliyə üstün gəlir və tədricən sağalmağa başlayır. Həli yaxşılaşır, həkim ona ət yeməyə icazə vermir. Anasının ağılna gəlir ki, oğluna quş əti yedirtsin. O, güman edir ki, oğlu onun bu nəvazişindən sevinəcək və uzun müddət ac qalmış xəstə uşaq əti məmnuniyyətlə yeyəcək. Lakin süfrə açılanda, o dəli kimi yerindən sıçramış, boş qabı tullayaraq qışqırırdı:

- Kim sizə icazə verib ki, onu öldürsünüz? Günahsız bir quşu!

Atası güclə onu yatağına uzandırmışdı. O, hönkür-hönkür ağlayıb, bütün bədəni tir-tir əsirmiş. Anası çox qorxmış, heç bir söz deyə bilməmiş, yerindəcə donub qalmışdı. Bu hadisədən sonra oğlanın vəziyyəti yenidən pisləşir. O, anasından xahiş edir ki, çarpayısını pəncərənin qabağına çəksin. Buradan o, təbiəti seyr etmək istəyirdi. Çarpayısından quşları seyr edir və özünü xoşbəxt sayırdı. Quşların arasında Əbülhəna quşu da var idi. Oğlan onu əli ilə çağırırdı:

- Gəl, mənim yanıma, gəl, məndən qorxma. Mən səni çox istəyirəm. Gəl yanıma!

Bir neçə gündən sonra onlar dostlaşdılar. Quş otağın pəncərəsinə, oradan da onun yatağına, əlinə qonurdu. Oğlan quşu yedizdirir və getdikcə özünü yaxşı hiss edirdi.

Bir dəfə o, çarpayıda oturub uzaqdan quşu seyr edirdi. Birdən güllə səsi eşitdi. Əbülhəna quşu yerə düşdü. Oğlan o saat yatağından qalxdı, bayıra qaçıb quşa güllə atanı tapdı, sonra yaxasından tutub yerə yıxdı. Yerdən bir daş götürüb onun başına vurmağa başladı. Oğlan qışqırırdı: «Götür onu, götür onu. Sən onu öldürmək və yemək üçün dünyaya gəlməmişsən!».

Oğlanı evə huşunu itirmiş halda gətirdilər. Qızdırması qalxmış, əhvalı yənə də pisləşmişdi. Günlər keçsə də o, gözünü açmır, həyatla ölüm arasında kəskin çarpışma gedirdi. Məhkəmə onun sağalmasını gözləyir, o, isə hələ də huşsuz halda uzanıb sayıqlayırdı:

- Götür onu! Götür onu! Sən onu öldürmək və yemək üçün dünyaya gəlməmişsən.

BUZ ƏRİYƏCƏK

Dirhəm, arvadın və balaca uşaqlarının yuxuya getdiklərini görüb, qapını kilidlədi, lampanı söndürüb yatağına uzandı və gecə duasını oxumağa başladı. Dirhəmin duası həmişə belə qısa olardı: «Ya Allah, mərhəmətini bizdən əsirgəmə və bizi özəzlərə möhtac etmə!».

Ancaq köhnə ilin son gecəsi Dirhəm özünün gündülic duasını bəzi əlavələr də edirdi. O, allaha yalvarardı ki, bu il əmin-amanlıq, hamı, onun ailəsi və bütün dünya üçün sülh ili olsun.

Dirhəm adı fəhləydi, özünü və ailəsini dolandırmaq üçün yalnız qollarının qüvvəsinə və kəmətinə ümid bağlayırdı. Dirhəm istəyirdi ki, onun övladları da böyüyəndə ataları kimi kətmənlə işləyib öz qoca valideynlərini saxlaya bilsin.

Dirhəmin bir istəyi də vardı. Ancaq bunun üçün allaha dua etməyə cürəti çatmırdı. Dirzəm Allahdan sevimli arvadına şəfa diləmək istəyirdi. Axı, bütün qonşuların həsəd apardığı, gözəl, ağıllı, ev işlərinin öhdəsindən yaxşı gələn, ürəyiyumşaq arvadı keçən il ilki öldükəndən sonra əsbə xəstəliyinə tutulmuşdu. Bəzən o, bir neçə gün daldabal susar, heç bir iş görməzdi. Belə vaxtlarda ya öz-özü ilə danışıq, ya da allahı və bütün dünyanı ən acı sözlərlə lənətləyirdi. Sonra yenə vəziyyəti yaxşılaşdırardı.

Evdə Dirhəmin rahatlığı yox idi. Getdikcə onu fikir götürür, xəyalı duamanlanırdı. Yeni ildə o, heç uşaqlarına hədiyyə də ala bilməyəcəkdə. Ancaq səhər uşaqları üçün heç olmazsa bir qədər ot alacağına ümid edirdi. «Bayramlar ancaq dövlətlilər üçündür... Biz isə...» Dirhəm fikrini tamamlamamış yuxuya getdi.

Gecəyarı Dirhəm yuxudan oyandı, elə bil onun ayağı bir parça buza dönmüşdü. Görəsən bir neçə saatın ərzində şaxta belə şiddətlənib? Dirhəm qalxıb yorğan-döşəyində oturdu. O, qapının açıq olduğunu görüb daha da təəccübləndi. Qapı taybatay açıq idi, səma görünürdü, sayrışan ulduzlar elə bil ona göz vururdu. Külək otaqda çövlən edir, üstündəki yorğanı yellədir. Bəlkə o, yataqda qapını açıq qoymuşdur? Yox, Dirhəmin yaxşı yadındadır ki, yatmamışdan qabaq qapını kilidlədi. Bəlkə arvadı həyəətə çıxmış və qapını örtməyi unutmuşdur?

- Zəhra!.. Zəhra!..

Cavab gəlmədi. Dirhəm yerindən qalxdı, qapını ördü və lampanı yandırdı. O, uşaqlarının yatağına yaxınlaşdı. Yorğan onların üstündən düşmüş, yalnız ayaqları donmuşdu. Lakin uşaqlar şirin-şirin yatmışdılar. Zəhranın yağı isə boş idi.

Dirhəm uşaqların üstünü ördü, şəşqin halda bir qədər dayanıb durdu, nə edəcəyini bilmədi. Bəlkə Zəhra qəbir üstə getmişdir? Ancaq artıq bir il idi ki, o, qəbiristanlığa getmirdi, bir də azı o, qaranlıqdan qorxurdu. Bayırda şaxta qılınc kimi kəsirdi. Evdə elə bir yer yox idi ki, Zəhra orada gizlənə bilsin.

Bəs Zəhra haradadır? Bəlkə onu şeytan oğurlamışdır? Ola bilər... Mümkündür... Ancaq nə olur-olsun, Zəhranı tapmaq lazımdır.

Dirhəm lampanı götürüb qapıya yaxınlaşdı, qapını aralayan kimi külək lampanı söndürdü. Dirhəm lampanı yerə qoydu, başını çölə çıxarıb üç ağız «Zəhra» deyər qışqırdı. Səs verən olmadı. Dirhəm zülmət qaranlıqla irəlilədi. Birdən qarşıda alov gördü. Od onun evinin daldadakı təpənin altında yanırdı. Burada bir varlı yayda bostanlarını sulamaq üçün böyük su anbarı tikdirmişdi. O, yalnız bir dəfə bostanla donmuş suyun içərək xizək ilə sürüşən qızla oğlan görmüşdü. Onlar da gündüz sürüşürdülər, gecə burada kimin nə işi var? Bəlkə kimsə yeni ili ocaq işığında, buz üzərində xizəklə sürüşə-sürüşə qarşılaşmaq istəyir? İlahi, yəqin ki, bu, gənclərin növbəti əyləncəsidir. Sağlqla sürüşsünlər, Allah onlara qüvvət versin.

***

Dirhəm bir qədər da qabağa getdi, o, su anbarına yaxınlaşdı. Bayaقدan uzaqdan görünən ocaq indi onun qarşısında idi. Ocağın yanında dayanmış, pərişan saçları çiyinə tökülmüş bir qadın qolları ilə nə isə əsəbi hərəkətlər edir, yanına yığıldığı odunları bir-bir tonqala atırdı. İlk baxışda Dirhəmə elə gəldi ki, şeytandır, sonra o, arvadını tanıdı. Elə bil Dirhəmi ildırım vurdu, yerindəcə donub qaldı, bütün bədəni titrədi. Nəhayət özünü ələ alıb heyrətlə qışqırdı:

- Zəhra, nə edirsən?

Zəhra cavab verməyə tələsmir, tonqalla odunlar arasında o tərəf – bu tərəfə gəzişirdi. Nəhayət:

- Mən Allahın qəlbinə isidirəm, - deyər Zəhra diləndi. İndi yeni il gələcək.

Mən istəmirəm o, donmuş, buz bağlamış ürəklə gəlsin.

- Sən nə bilirsən ki, yeni il donmuş ürəklə gələcək?

- Mənim də qəlbim buz bağlayıb, torpağın da, göyün də... Məgər görmürsən, yerin üzünü buza necə örtülüdür? Göyə bax: gör o necə şaxta ilə nəfəs alır... Torpaq da... qayalar da... çay da... ağaclar da... ulduzlar da... hər tərəf budur. İnsanlar buza dönmüşlər. Bir dünyada ki, hər şey buz bağlamışdır, yeni il necə isti qəlbə gələ bilər?! Yeni ili isitmək lazımdır.

- Sən öz ocağınla yerin, göylərin buzlarını, insanların şəlbindəki buzları əridə bilməzsən.

- Bəli, bəli, bir odun mən yandırsam, bir odun sən yandırsan, hərə bir odun yandırsa, torpağı, göyü, insanların qəlbini qızdırma bilərlik. Mən buza nifrət edirəm, mən istəmirəm ki, insan əllərinin, qollarının, gözlərinin və qəlblərinin buza döndüyü bir dünyada yaşayım. Hərə bir qədər öz hərərətini ilə havanı qızdırma, bütün buzlar əriyə.

Yenidən şaxta vurur, hər yer buz bağlayar.

- Şaxta vurur, bir də yenidən tonqal qalayarıq...

Mən bir odun, sən bir odun, hərə bir odun atar, tonqal alovlanır. Buzlar əriyə. Əgər biz – mən, sən, yer üzünün bütün adamları – bir az hərərətli olsaq, bütün dünya qızınar.

- Axı, sonra yenə tonqal yanıb külə dönəcək.

- Kül buzdan yaxşıdır. Kül də istilik var. İnsan hərərətdən yaranmışdır.

Əgər yer üzündə istilik olsa, onun sakinlərinin də qəlbini isinər. Hərərətli qəlbə malik insanların isə yeni illəri də isti olar.

Yeni ilin qəlbə nə daxli var?

- İl ürəklərdə yaranır, ürəklərdə də ölür. O insanların ki, qəlbini paxlıq, xəsislik, riyakarlıq, acgözlüklə donmuşdur, onların ili də insanları müharibə, aclıq, zülm və ölümlə hədələyir. Belələri bütün il boyu «Qoy yeni il hamıya xoşbəxtlik gətirsin» desələr də, bunun heç bir faydası yoxdur. O insanların ki, qəlbini məhəbbət, xeyirxahlıq, səxavət, düzlüklə isinmişdir, onların ili də əmin-amanlıqla, rahatlıq və bolluqla isinəcəkdir. Onlar xoşbəxt olacaq və bir-birinə ürəkdən «yeni iliniz mübarək» deyəcəklər.

- Zəhra, Zəhra, ağılı başına yığ, evə qayıt. Sən kainatı necə isidə bilərsən, sən zamanı necə dəyişə bilərsən? Bu qədər buz əridəcək odun harada vardır? Sən özünü, balalarını və evini isitmək üçün odun tapa bilmirsən. Gedək, mənimlə gedək.

- «San get, mənə bir az odun gətir. Lap azca. Mən yer üzünü qızdıracağam, mən gələm yeni ilin qəlbini qızdıracağam, mən övladımızın qəbrini isidə

çayam. Bir odun mən, bir odun sən qoysan, tonqal alovlanır... Gətir, torpaqda yatan oğlumuzun xatirinə gətir. Mənim qəlbim onun üçün çırpınır. İlk övladımız çox az yaşadı, o, həyatın ləzzətini görmədi. O, indii buza örtülmüş torpağın altında uzanmışdır. Bu, cinayətdir... cinayət...

Zəhranın gözlərindən yaş axır, bədəni yarpaq kimi əsirdi. Sonra o, ocağa lap yaxınlaşdı. Dirhəm tez qolundan tutub onu tonqaldan uzaqlaşdırdı. Bir qədər ləngitsəydi, Zəhranın paltarını alısaq, kainatı isitmək kimi sadələşdir. Bir fikrin qurbanı olacağı. Dirhəm hiss etdi ki, Zəhra yavaş-yavaş özünə gəlir. O, arvadının qolundan tutdu, evlərinə tərəf addımladılar. Su anbarının kənarına təzəcə çatmışdılar ki, tonqalın istisindən buz parçalandı, tonqal suda qorq oldu. Suyun üzərindən göyə buxar qalxdı. Dirhəm allaha şükür edirdi ki, özü və xəstə arvadı ölümdən xilas oldular. Fikirləşdi ki, yaqın allahın onların uşaqlarına rəhmi gəldi.

Yol boyu onlar danışmışdılar. Zəhra ərinin qolundan tutub sürüşə-sürüşə buzun üzəri ilə yeriyirdi.

Onlar evə yaxınlaşanda zəng səsləri eşidilirdi. Ətrafı hay-küy, çalib-oxumaq səsi bürümüşdü. Zəhra soruşdu:

- Biz haradayıq?

- Evimizə gedirik.

- Bəs bu nə zəng səsidir?

- Yeni ilin gəlməsinə xəbər verirlər.

- Yeni il?.. Axı mən gördüm yeni il suya batdı. Bəlkə bu yuxu idi?

Dirhəm gül-gülə dedi:

- Bir odun mən ataram, bir odun sən atarsan, hərə bir odun atar, buz da əriyə.

- Deyəsən bütün bunları mənə yuxuda mələklər deyirdilər: mən bir odun, sən bir odun... buz da əriyə. Sən uşaqlara təzə çəkmə alacaqsan? Axı, yeni ildir.

Süheyl İdris
(Livan)

AZADLIQ

Qarşıda, lap onun qabağında bir əsgər gedirdi. Ona elə gəlirdi ki, nəhəng əsgər çəkəsi bu saat onu tapdayıb azəcək. O, bu çəkmələrdən başqa bir şey görmürdü, ona görə ki, özündə deyildi, yarırsəmsə halda idi.

Bu vəziyyət onda bir neçə gün idi ki, davam edirdi. Mürgüləyəndə, yaxud yuxuya gedəndə yenə də qarşısında addımlayan əsgər peyda olur və adamlarının səsi və ayaqqabularının tapplıtsı eşidilirdi.

O, yarırsəmsə halda idi. Bu ayaqlar hər şeyin qabağını tutmuşdu, geniş səhranı da, səmanı da, üfüqü də.

Örtülən göz qapaqlarını güclə də olsa açıb baxdıqca onu daim təqib edən bu ayaqlar yoxa çıxır, qaranlıqda əriyirdi. O dəqiqə də ayaqqabuların ahəngdar və yeknəsəq səsi kəsilir, eşidilmirdi. O, bildirdi ki, tamam yorulub haldan düşənə kimi bu səs onun başında çəkcik zərbəsitək səslənəcəkdir.

O, otağa girdikdə, Səlvə dedi:

- Elə indi, bu saat sənin qohumun Atif getdi. O, sənin üçün Parisdən qadağan olunmuş jurnallar gətirib.

O, səbirsizliklə əlini uzatdı, jurnalları götürmək istədi, birdən ilan çalması kimi əlini geri çəkdi, tərəddüd etdi, lakin nəzərləri Səlvanın gözlərinə sataşanda fikirləşdi ki, hər halda jurnalları götürsə yaxşıdır.

Sonra dedi ki, xarici mətbuatın zəhərli təbliğatla dolu olmasına baxmayaraq, yenə də ölkəmizdə baş verən hadisələri bizim öz qəzetlərimizə nisbətən ədalətlə və qərəzsiz şərh edirlər. Ancaq onun əlləri yenə də hərəkətsiz idi, onlar elə bil cansız və yad bir cismə dönmüşdü.

Səlvə ona yaxınlaşdı, iri zərfdən bir jurnal çıxarıb üçüncü sahifəsini açdı.

- Bura bax.

O, sanki qurumuş əlini qaldırıb, uzadılmış jurnalı götürməli oldu. Uzun müddət təəccüblə baxdı: qadınların əllərində tutduqları tüfəng və avtomat lülələrinə zillənmiş dəhşətlə dolu gözlərə, çöhrələrə baxdı.

Səlvə dedi:

- Oxu gör şəklin altında nə yazılmışdır.

O oxumadı, hərəkətsiz dayanaraq Səlvanın düz gözlərinin içinə baxdı. Səlvə üzünü yana çevirdi və pıçıldadı:

- Bəli, bu da onların arvadlarıdır...

O, başa düşdü ki, Səlvanın təsəlliyyə nə qədər ehtiyacı var və üzr istəyirmiş kimi arvadını qucaqladı. Səlvə da ona qısqıdı. O bildirdi ki, indi Səlvanın gözlərində həmişəki sakit yalvarışı duyulacaq. Bu gözlər yenə ondan xahiş edəcək ki, özünü qorusun, Səlvanı və uşaqları qorusun, göydən yerə ensin, hər şeyi unutsun, heç olmasa, özünü laqeyd göstərsin.

- Sən nə üçün mənə bu şəkli göstərdin?

Səlvə cavab vermədi. Məgər unutmaq olar?

Bu şəkil və şahidlər olmasaydılar ba vermiş o dəhşətli hadisəni unutmaq olardımı? Səlvə, nə üçün adamı belə ürək yaralayan şəkillərə baxmağa məcbur edirsən?

Fikrini yayındırmaq üçün o, stolun üstündəki sənədləri araşdırmağa başladı. Lakin birdən başa düşdü ki, artıq heç ona əzab verən fikirləri dağda bilməyəcək. Səlvə elə bil onun qəlbindən keçənləri oxudu və dedi:

- Bəlkə, biz çıxıb gedək? Yoxsa sənin yenə də işlərin var?

Çiyinlərini çəkərək o, Atifin gətirdiyi təzə jurnalları götürdü və portfelinə qoydu. Onlar evdən birlikdə çıxdılar.

Maşında, rulun arxasında oturduqda o, soruşdu:

- Hara gedək?

- Bilmirəm, hara istəyirsiniz – deyə Səlvə cavab verdi və tez əlavə etdi: - Gəl dəniz kənarına çıxmaq. O, dimməzək rulu döndərdi. Sahildə maşından düşdülər. O, dəmir məhəccərlərə söykəyib, sinə dolu nəfəs aldı və dalğın nəzərlərə dənizə baxdı. Dəniz sanki tərsinə çevrilmiş səmaya bənzəyirdi.

O, burada da jurnalda dərc olunmuş şəkli xatırladı. Yazıqlar indi sərhədə, al günəşin altındadırlar. Burada dənizin sahilində lap yaxından dərk edərsən ki, ölüm onlar üçün saadət və qurtuluşdur. Sən isə bir qorxaq ziyalisən, sahildə dayanıb dənizdən, havadan və sərinlikdən həzz alırsan.

Səlvanın səsi onu xəyaldan ayırdı:

- Qayıtmaz vaxtıdır. Bir azdan uşaqlar məktəbdən gələcəklər. O fikirləşdi ki, uşaqları haqqında heç düşünmür. Ancaq indi, bir neçə dəqiqədən sonra uşaqlarını bağrına basacaq, onları öpüb, qucaqlayacaqdır. Əgər bacarsa...

O, yatağa uzanıb qohumunun gətirdiyi qadağan olunmuş fransız jurnallarını vərəqləyəndə, yenə həmin şəkli gördü.

O, ətrafına baxdı, qum təpələrindən başqa heç bir şey görünmürdü. Bir az bundan qabaq isə buralarda çoxlu ağac və evlər var idi. İndi isə qarşıda yalnız yanmış torpaq görünürdü, nə bir ağac, nə də bir ev vardı.

O, başa düşdü ki, azmışdır, bilmirdi ki, maşını hansı tərəfdə saxlayıb. «Nəhayət mən təkəm» deyərək, böyük bir rahatlıq hiss etdi, sevindi. Mən bu səhraya tək gəldim, lakin mən də səhranı keçən yüzlərlə, minlərlə, on minlərlə adama qoşulacağam. Səhranı Həsən keçən kimi keçəcəyəm, mən də səhrada adlarını bilmədiyim, lakin şəkillərini qadağan olunmuş jurnalda gördüyüm adamlar kimi addımdayacağam...».

Məmnun halda o, şəhərdən uzaqlaşmağa başladı. Sol çiyindən kiçik su qabı asmış, əlində tranzistor radioqəbuledicisi tutmuşdu. Özünü ən xoşbəxt adam hesab edərək, uzaq və anlaşılmaz bir aləmə ayaq basırdı. Bu aləm ədalət və işiqliliyyə uğrunda mübarizə ələmi idi.

«Ucsuz-bucaqsız səhrada qara nöqtəyə bənzər tənha adam, mən sənin yanına gəlirəm. Gəlirəm ki, sənin tənhalığına təsəlli olum, sənin dərdinə şərik olum. Gəlirəm ki, səhranın ucsuz-bucaqsız səması altında sənin paklığına qərq olum...».

O, qabağa addımlayırdı, günəşin isti şüaları alını və yanaqlarını qızdırırdı. Səhər saat doqquz olmasına baxmayaraq, günəş olduqca qızmar idi. Onun yadına düşdü ki, cəmi bir saat əvvəl, uşaqlar məktəbə gedəndən sonra Selvani yola saldı. «Məni bağışla, Səlvə! Mən səni aldatdım. «Poçta gedib indi qayıdacağam» dedim, mən yalan danışdım».

O, bir həftə bundan əvvəl Həsənin ailəsindən aldığı məktubu xatırladı. Məktubda deyilirdi ki, Həsənin anası nigarənçılıqdan əldən düşmüş, ağlımı itirmək dərəcəsinə çatmışdır.

«Həsən, sən elə bilirən ki, mən səninlə bu kiçik dünyanın yollarının birində rastlaşacağam və sənə axırıncı dəfə sizdə olduğum zaman söhbət etdiyim qohumların haqqında danışacağam? Mən sənin oğlunu qucağıma götürdüm, onun gözlərinə baxarkən dedim: «Bu, Həsənin gözləridir». Sənin anan göz yaşlarını gizlədərək tir-tir əsirdi. Səbirli arvadımın yanaqlarından göz yaşları axırdı. Mənim qollarım yoruldu, oğlunu yerə qoyaraq dedim: «Onu saxlamağa Həsənin qüvvətli qolları lazımdır». İndi sən haradasan, əlində nə tutmusan?»

O dıksindi. Olmaya jurnaldakı o şəkildə Həsən də var idi?

Bu fikir onu dəhşətə gətirdi. O, su qabını açdı, bir-iki qurtum su içdi. Birdən gözü əlindəki qəbulediciyə sataşdı. O, radioqəbuledici apardığını heç hiss etməmişdi. Cihazı qurdu, xəbərlər verilir, mahnı oxunur, musiqi çalınırdı. Səslər, həyat səsləri... Onu ümidsizlik bürüdü.

***

Mənim naməlum dostlarım, sizlərdən hər birinin özünüzlə bu cür radioqəbuledici gəzdirirsiniz. Bu qəbuledicilər sizi xarici aləmlə birləşdirir. Siz özünüz tələb etdiniz ki, sizin haqqınızda danışsınlar: haradasınız, bu uzaq və şərtlili səfərinizdə nə əldə etdiyiniz barədə məlumat versinlər. Onlar bizə xəbər verdilər ki, düşmənlər təyyarələri payız yarpaqları kimi yerə sapalınar. Ağzında ölüm gətirən qaraquşa bənzəyən bu təyyarələr sizin başınızın üzərində hərəkət edib sizi addımbaaddım geri çəkilməyə məcbur etmişdir. Siz onları sinəniniz, əlləriniz, gözlərinizlə qarşılayırsınız, sonra ən yaxın dostunuzu belə unudaraq nizam-sız halda geri çəkilirsiniz. Siz göz işlədikcə gedirsiniz! Bilirsiniz ki, bu yol naməlum, çətin və uzaqdır. Siz bilirsiniz ki, qoynunuzu sıxdığınız bu balaca radioqəbuledicilər sizə evinizin yolunu göstərməyəcək, hər öz evini ayaqlarının, gözlərinin, əllərinin, bəlkə də dırnaqlarının köməyi ilə tapacaqdır. Dırnaqları işə salmaq üçün isə əllər azad olmalıdır. Əllərinizi məşğul edən bu gərəksiz cihazları bacardığıca uzağa tullanın, irəliyə yol açın!

***

O, radioqəbuledicini söndürməmiş kənara tulladı. Yəqin ki, saatlar, bəlkə də günlər keçəcək, ancaq radioqəbuledici səhrada elə hey bağıracaq, nəhayət səhra onu susduracaqdır.

«Ey, bu böyük səhrada qara nöqtə kimi görünən tənha şəxs, doğrudurmu ki, sən üç gün susuzluqdan yana-yana yol getmiş, nəhayət su içmək üçün quyunun üzərinə əylərkən ölmüşsən? Mən bu kiçik səhrada sənin susuzluğuna şərik oluram. Zavallı dostum, mən öz yanına çağır, mənim mehtərim götür, o, qüvvətini yenidən sənə qaytarar. Sən görəcəksən ki, quyunun suyu qurumuşdur, mehtərimdəki su ilə dodaqlarını isladır və mənim olduğum vadiyə gələrsən...».

Birdən o özündə bir yüngüllük və sərbastlik hiss etdi, köynəyini çıxarıb sinəsini günəşin qızmar şüaları altına tutdu və öz-özünə dedi:

- Bax, indi mənim üçün də əsil işgəncə başlanacaq.

***

Başı ağrıyırdı. Əlini qaldırıb başının ağrıyan yerinə toxundurmaq istədikdə əli alınına qoyulmuş yaş dəsmala dəydi.

Tanış bir səs eşitdi.

- Deyəsən oyandı...

Gözlərini açdı, ətrafda dayanmış adamların sifətləri ona tanış gəlirdi.

Sonra astadan pıçıldadı:

- Mənə nə olmuşdur? Mən haradayam?

Səlvə ona cavab verdi:

- Narahat olma. Bir az qızdırman var. Bir neçə gündən sonra evimizə gələcəksən.

O, yenə gözlərini yumdu və öz kiçik səyahəti haqqında fikirləşməyə başladı. Kimsə onun əlindən tutdu: «Yazıq Səlvə! Ona nə qədər əziyyət verirəm! Mənim başqa əlacım yox idi».

O, Səlvədən heç olmazsa nəzərləri ilə üz istəmək üçün gözlərini açdı. Səlvə yenə məzlum-məzlum ona baxırdı. O gülümsündü, Səlvə o saat dedi:

- Allaha şükür! Sən nə üçün belə etdin?

Yenə göz qapaqlarını örtüdü. Gözünün qarşısına yenə həmin əsgər gəldi. İndi o, qarşıda deyil, onunla yanbayan yeriyirdi. O, əsgərdən dala qalmamağa çalışırdı. Əsgərlə bir addımlamaq, hətta ondan qabağa keçib, ona yol açmaq istəyirdi. O bilirdi ki, əsgəri ötə bilməsə də, ondan dala qalmamalıdır. Öz-özünə dedi: əgər əsgərdən dala qalsam tale məndən üz çevirər. Onunla birlikdə getməli, birlikdə yıxılmalı, birlikdə də ayağa qalxmalıyam...

O, gözlərini yumaraq uzanmışdı. Yanında isə onun və onu tapan sürücü haqqında söhbət gədirdi. Danışırıdılar ki, sürücü onu yolun kənarında huşunu itirmiş halda tapmış və xəstəxanaya gətirmişdir.

Ona elə gəlirdi ki, Səlvə həddən artıq çox danışır. Ancaq Səlvə susduqda arvadının səsinə yenidən eşitmək istədi. Soruşdu:

- Uşaqlar necədir?

Səlvə pıçiltı ilə cavab Verdi:

- Kiçiyi elə hey ağlayır...

O gözləyirdi, lakin Səlvə daha hes bir söz demədi. O fikirləşir ki, bəzən qadınlar həddən artıq susurlar və yenə soruşdu:

- Nə üçün onlar bura gəlmirlər?

- Mən istəmirəm ki, uşaqlar sənənin yanmış sifətini görsünlər.

Onun dodaqlarına acı təbəssüm qondu. Boş şeydir! Bəs bombalardan yanan və eybəcərləşən sifətlər?..

Bir qədər keçdikdən sonra Səlvə dedi:

- Hə yaxşı ki, siz qayıtdınız?

O, təəccüblə Səlvəyə baxdı. Səlvə sözünü aydınlaşdırdı.

- Həsən də qayıtmışdır.

Onu kədərlə qarışıq bir sevinc bürüdü. Yenə gözlərini yumdu. Onun bu kiçik səfərini Həsənin mühüm və vacib səfəri ilə müqayisə etmək olmazdı. Buna baxmayaraq o, bir qədər rahatlaşmışdı. Çünki bu uzun və çətin yolda Həsənin keçirdiyi iztirabları cismən və ruhən hiss edə bilmişdi.

Səlvə Həsənin səfərindən elə danışdı ki, elə bil o, məktub oxuyurdu. Məktub uzun idi. Ona elə gəlirdi ki, «məktub» səhrada keçirdiyi o əzablı günlər kimi uzundur. Səhrada o, sinəsini günəşin qızmar şüaları altına tutaraq öz günahını yumaq istəyirdi. «Məktub» sona yetdi, elə tez qurtardı ki, o, hətta təəccübləndi. «Məktubda» dirçəliş və azadlığa doğru çağırışdan başqa heç bir şey yox idi.

Mahmud əz-Zahir
(İraq)

BOĞULMUŞ HIÇQIRIQLAR

- Aç əlini!
- Müəllim, mən...
- Aç deyirəm, sənə!

Onların bəzisi çubuğun ağırsına dözmək üçün əllərini ovuşdurur və ovuclarına üfürürdülər. Müəllim başqa cərgədə oturan yoldaşları ilə haqq-heşab çəkdikdən sonra növbə ona çatacaqdı. Həmişə tutqun və sifəti yaşıl rəngə çalan bu müəllim hər səhər onu qaşqabaq, amirana sas və lənətə gəlmiş çubuqla qarşıladı. Müəllim çox vaxt sas çıxartmaq üçün otaqda pəncələri üstündə yeriyərdi ki, dərstdə lavaş və xurmadan ibarət olan səhər yeməyindən gizlincə kasib yeyən şagirdi gözənilmədən yaxalası.

Müəllim çox sət adam idi. Bunu dəfələrlə atasına xatırlatmasına baxmayaraq, atası ona heç qulaq asmamış, əvəzində «gəl, mənə kömək et» demişdi.

Bir dəfə o, imtahanlara hazırlaşarkən atasını işdə tək buraxıb dərslərini öyrənməyə getmişdi. Atası ona hirsənib demişdi: «Acından ölməki istəyirsən? Bu gün sənin ucbatından bir qab paxlava satılmamışdır. Bilirsən ki, daha mən küçələri dolaşa bilmirəm. Qocalmışam. Birtəhər işləyirəm ki, sizi dolandırım!».

Evdə paxlava qabları, məktəbdə isə bu daş ürəkli müəllimin sifəti... Bütün bunlar onu lap cana gətirmişdi.

Bir dəfə atasına «daha məktəbə getməyəcəyəm» demişdi. Atası isə onun bu sözlərini qəti etirazla qarşılamışdı: «Sən bizim gələcəyimizsən, bala. Bizi sən dolandırmalısan» - demişdi. Sonra isə belini dikəldib qışqırmışdı: «Yox, yox! Sən bunu etməməlisən, oğlum!».

Atası istəyirdi ki, o, həm oxusun, həm də ona kömək etsin. Uşaq isə bunu heç xür başa düşə bilmirdi. Dərslərini hazırlaya bilmədiyini dəfələrlə atasına bildirmişdi. Əvəzində atası onun üstünə qışqırmışdı: «Onda axşam oxu».

Axı axşam necə oxusun? O, hava qaralanda evə qayıdakən o qədər yorğun olur ki, başındakı paxlava qabı ləngər vurub, az qalır düşsün. Evə çatanda lap ölü kimi düşür. Evdə isə atası və balaca qardaşlarının xəmir yığurduqlarını görür. Anası həmişə mətbəxdə paxlava tavasının yanında olur. Bəli, hamı işləyir.

O, dərstdən qayıdarkən anasını evdə görməyəndə yaman darıxır. Böyük bacısı isə tez-tez o yan-bu yana gedib iş görür, bəzən də palçıq divardan asılmış güzgüyə baxır. Özü də güzgüyə baxarkən sinəsinə daha çox diqqət yetirir. Hələ bir dəfə anasının arına: «Artıq qız böyüyüb, ayıq ol!» - dediyini də eşitmişdi. O, başa düşməmişdi ki, atası nə üçün «ayıq olmalıdır?» Nə olsun? O da artıq böyüyüb. Məgər bu o deməkdir ki, atası onun üçün də ayıq olmalıdır?

Əgər...

- Aç əlini!
- Müəllim, dünən atam Avropadan gəlmişdi...
- Aç deyirəm!

... Bu oğlanın atası çox varlı bir adamdır. Səhər o, yoldaşlarına dünən öz məşinlərini sürdüyünü söyləmişdi. Nədənsə, dərse gələndə həmişə yaxşı pal-tarlar geyən bu varlı oğlundan onun heç xoşu gəlmirdi. Özü, ömrünün yarısını çoxdan başa vurmuş, çox vaxt qardaşı ilə şərik geydiyi köhnə ayaqqabı ilə dərse gəlirdi. Hansı bir naməlum qüvvə isə onu həmişə bu varlı balasını palçığa itələməyə söbq edirdi. Lakin atasını xatırlayanda qorxub geri çəkildirdi. Axı onun atası çox varlı, şəhərdə sözü ötən adamdır. Əgər o belə etsə, varlı kişi onun atasını həbs etdirər, evlərini də qurur. Bəlkə də...

- Aç əlini!
- Müəllim, mən...
- Aç görüm!

... Yazıq. Bunun isə atası dünən az qala öləcəkdi. Nə vaxtdır ki, o xəstədir. Məhəllə kişiləri ona dərman almaqdan ötrü dünən pul yığirdılar. Oğlan yoldaşlarına demişdi ki, atam ölsə, məktəbi buraxıb işləməyə məcburam.

... O isə həm işləyir, həm də səhər müəlliminin sifəti ilə qarşılaşırdı. Əlinə dəyən çubuq zərbəsi onun bütün varlığını titrədir. Şagirdlər həmin çubuğa «kafir» adı qoymuşdular. Atası da evdə belə uzun çubuq saxlayır. Lakin o həmin çubuqdan böyük bacısının pəncərədən boylanıb baxdığını görəndə istifadə edir. Atası belə şeyləri xoşlamır. «Mən namuslu adamam - deyir. - Bu yaşında istəmirəm ki, mənim adıma söz çıxarınsınlar». Həmin çubuqla atası onu indiyə qədər bir dəfə də olsun vurmayıb. Ancaq dəfələrlə üstünə qışqıraraq «oxu, bala oxu» deyib. O isə cavabında «indi gecəyadır, yorulmuşam» - deyərdi.

Axşamlar o elə yorğun və təqsiz olardı ki, hətta əlini tərpətməyə belə girdirən qalmazdı. Atası bunların hamısını bilirdi. O, yaxşı başa düşürdü ki, paxlava qabları onun üçün böyük və ağırdır. O, atasından indiyə qədər «oxu,

bala, oxu!» sözlərindən başqa nəvazişli bir söz eşitməmişdi. Ancaq o, bəzən heç özü istəmədən atasının hirsirlənməsinə səbəb olurdu.

- Aç əlini!
- Müəllim, mən...
- Aç, deyirəm!

«Kafir» yavaş-yavaş ona yaxınlaşırdı. O hələ də müəllimə demək üçün bir bahana fikirləşib tapmamışdı. Bir də bunun nə əhəmiyyəti vardı? Onsuz da müəllim dərsi öyrənməyənlərin heç birinə imkan vermirdi ki, bir səbəb göstərsin. «Aç» kəlməsi hətta yuxuda da onun qulaqlarında cingildəyirdi. Budur, artıq müəllim ona yaxınlaşmışdı. Daha bir addım... hər şey bitəcək.

«Kafir» onun heyrətdən genişlənmiş gözləri qarşısında get-gedə daha da uzanırdı. Budur, yoldaşları gözlərini ona zilləmişlər.

O, lap axırıncı sırada oturmuşdu. Nədənsə, ona elə gəlirdi ki, kürəklərindən soyuq bir gizilti keçir. Bu, bəlkə də, divara söykəndiyinə görə idi. Nə isə başa düşə bilmirdi. Ona elə gəlirdi ki, sifatinin də rəngi dəyişib. Bunu yoldaşlarının baxışlarından oxumaq olurdu. Elə hesab edirdi ki, qorxmaqdan çox, bu baxışlardan utanır.

«Kafir» bu gün yoldaşlarından bəzilərinin əlini qızartmamışdı. Onlar indi ona gülmək istəyirdilər. Əlbəttə, bu uşaqlar başqa şəraitdə yaşayırlar, o isə hər gün, hər saat, hər dəqiqə öz ağır yaşayış şəraiti ilə üz-üzə gəlir. Varlı yoldaşları onu həmişə «paxlavasatan» deyə çağırır və gülüşdirlər. Ərəb dili müəllimi belələri haqqında deyirdi: Zəmana, onların zamanəsidir. Nədənsə, o son vaxtlar müəllimin bu sözlərini tez-tez xatırlayırdı. Bu dəfə ona gülənlərə hər şeyi deyəcəkdi. İndi isə qoy gülsünlər. Çünki «kafir» paxlavasatanın əllərini qızardacaq. Eybi yoxdur, müəllim əllərinə çubuqla vurub qurtardıqdan sonra da olsa, o, dərsi öyrənməməsinin səbəbini deyəcək...

- Aç əlini!
- Müəllim...
- Hə, sən düz deyirsən, sənə məhəlləməzdə görmüşəm...

Macid Zeyib Cənəmə
İordaniya

NÖVBƏYƏ DAYANMAQ

Səhərin parlaq şəfəqi üfütqdə sanki inqilab bayrağı kimi dalğalanırdı. Səhərlər də zülmətin dağılmasından fərəhlə cingildəşir, sübh şəfəqini sevinclə qarşılayırdılar. Riyad qardaşı Əhmədlə düşərgənin yaxınlığında təpənin üstündə oturub sübh şəfəqinin üfütqdən necə doğmasını izləyirdi. Onlar üç ildən bəri Fələstin müqavimət hərəkatına qoşulan və bir neçə gün əvvəl Cənubi Livanda sionist düşmənlərlə vuruşarkən həlak olan qardaşları Zəyyadı xatırladılar...

Riyad ətrafına göz gəzdirdi, xəyalında qardaşı Zəyyadla bu təpənin üstündə keçirdiyi anları canlandırdı. Bir qədər sonra Əhmədə tərəf çevrilib dedi:

- O bu təpəni çox sevərdi, üfütqdən doğan səhər şəfəqini müşahidə etmək, quşların şəhər civiltisinə qulaq asmaq üçün tez-tez bu təpəyə gəlirdi... O, vətəne qayıtmağı arzulayırdı. Böyük ehtiras, həm də kövrək bir kədərlə həssis ilə vətəndə doğacaq sübh şəfəqindən söz açar, öz-özünə suallar verərdi... «Nə vaxt onu görəcəyik? Görən o necə olacaq?.. Yəqin ki, onun gözəlliyi vəsfə gəlməyəcək... Yəqin ki, onun parlaqlığının misil-i-bərabəri olmayacaq».

Əhməd:

- O, vətəni inqilab ehtiraslı bir məhəbbətlə sevirdi. O, «Tale bizi tufəng kölgəsində yaşamağa məcbur edib. Birləşmiş Mİllətlər Təşkilatının sənəd və qərarlarına arxalanıb sülhün təmin olunacağına inanən kəs kölgəni qucaqlayan adama bənzər. Adam görək ömrünün son anına, ideyası uğrunda əzabla öldürülməsinə qədər tufəng gəzdirib onun kölgəsində yaşaya... Görək onu tufəngi qucaqlayıb sinəsinə basmış halda tapalar. Sanki o, bundan ayrılmaq istəmir, hətta əzabla öldürülüb, vətəne gedən yolu işıqlandıran bir ulduza çevrildikdən sonra belə... Həyat və sevincədən xoş xəbər verən xatirəyə çevrildikdən sonra belə...» fikrini dönə-dönə təkrar etməkdən yorulmazdı.

Sakitcə qardaşına qulaq asan Riyadan cöhrəsini qam-qüssə dumanı бүürüdü. Xəyalında dərd-ələm siqlətli xatirələr baş qaldırdı. Sonra, sanki öz-özünə danışmış kimi, pıçiltılı bir səslə sözbə başladı:

- Deyirlər ki, insan tənha və arzusuz yaşaya bilmir. O, həmişə yeni arzularla söz açır, bu arzularla yaşayır və onların qanadında pərvazlanır... Bəlkə də, bu, başqaları üçün belədir. Mənim üçün isə bu fikir doğru deyil... daha

dəqiq desəm, qardaşım Zəyyadın müqavimət sıralarında daxil olduğu, sonra isə onun ölüm xəbərini aldığım gündən keçən üç il müddəti üçün bu fikir qəbul ediləsi deyil.

Əhməd:

- Nə dediyini anlamadım.

Riyad cavabında:

- Mən onunla getməli idim. Amma bunu etmədim. Mən onunla razılaşmayıb, onu tərk etdim. O, tək getdi. Mən ayrılığını seçdim. Bu ayrılığın qoynunda yaşayıb həyatımda ilk dəfə onun nə demək olduğunu dərk etdim... Çox təəssüflənir və həçansa bir gün onunla rastlaşacağımdan qorxurdum. Geri çəkilməmin, tərəddüd etməmin zəiflik əlaməti olması haqqında filosofluq etməyə çalışırdım. Lakin özümü bəraət qazandırmıya heç bir əsasım yox idi.

Müqavimət hərəkatı haqqında hey fikirləşir, fikirləşirdim. Elə güman edirdim ki, fikirləşmənin özü də yerli bir işdir. Elə güman edirdim ki, müqavimət hərəkatı haqqında mücərrəd fikirlə, müqavimətin özü arasında heç bir fərq yoxdur... Lakin dərk etmədim ki, yerli iş haqqında yalnız fikirləşmək kifayət deyildir...

Onun ölüm xəbəri gəldi. Bu vaxt qəlbimdə kədərini tüğyan etdiyini, onu mühüm sıxdığını hiss etdim və anladım ki, mən nə qədər eqoist və qorxaq imişəm.

Bu, həqiqətdir, qardaşım... Özü də elə bir həqiqət ki, onu nə inkar edə bilərəm, nə də ona inanmaya bilərəm. Bu həqiqəti etiraf etdiyim halda, axı, nə üçün də onu inkar edim, ona inanmayım?

Axı, necə ola bilər ki, həqiqətin bizə aydın olmasından utanmayaq, lakin onu başqalarının bilməsindən utanaq?

Əhməd söhbəti başqa bir istiqamətə yönəltməyə çalışaraq dedi:

- Onlar öz haqq işi uğrunda çarpışanları – müqavimət hərəkatının iştirakçılarını viranedicı cinayətkarlar adlandıırırlar. Bəs bu sionist quldurlar öz-lərinə görənsə nə ad verirlər?

Riyad qəzəblə dilləndi:

- Çiçəkdə olan ətraf minlərlə ad verməklə onu korlamaq olarmı, qardaşım?

Bir anlıq sükutdan sonra əlavə etdi:

- Zəyyad inanırdı ki, bizlərdən hər birimiz vaxtı çatdıqda, vətən uğrunda vuruşa hazır olduqda özü gəlib növbəyə durmağa can atacaq.

Əhməd suallı bir ifadə ilə:

- Xatırlayırsanmı, təkgöz* onunla öyünürdü ki, guya biz nizamla bir cərgədə durmağa qabil xalq deyilik... Guya ələ buna görə də o, bizdən qorxmur və bizi saymır...

Riyad:

- Bu, bir adamın xülyası, bir adamın illüziyasıdır... Həqiqətdə isə biz vətən uğrunda vuruşa getmək üçün bütün övladlarını növbəyə düzüb vaxtının çatmasını gözləyən bir xalqıq. Çoxları fürsət tapıb bu müqəddəs əmal uğrunda vuruş üçün növbəyə durmağa bizi qabaqlamış və indi sibirizliklə öz vaxtlarının çatmasını gözləyirlər... Mən də bu gün növbədəyəm. Mən gərək iki intiqam əlam: biri vətənin, biri isə həlak olmuş qardaşımın. Artıq həsrətlə yaşadığım bu ayrılıq illərinin əmansız pəncəsi məni boğmaqdadır. İndi mənə bu ayrılığa qarşı ələ bir nifrət hissi baş qaldırıb ki, əvvəllər nəyə isə belə nifrət etdiyimi ağıma belə gətirə bilmirəm... İndi mənə qanımlı vətən torpağına qatmaq, adımı Fələstin bağlarından birində zeytun ağacı gövdəsinə cızmaq üçün ehtirash bir istək yaranıb...

Günlər keçdi... İmudi də, həqiqi və xəyali kədəri də, qələbəni və məğlubiyəti də, həyatı və ölümü də özü ilə daşdı. Riyad isə yeni şəfəqi yaradanlardan biri kimi burulğanlar qoynunda yaşadı... O, istəyirdi ki, vətənə uçmaq üçün küllək öz qanadlarını ona borc versin... Təbəssümlə öz dostlarını desin, «istəyirsənizmi öz sirmisi sizə açım?... Özümə söz vermişdim ki, bir gün bu sirmə sərhəddən keçirəm... Mən bu əhdimə vəfalı olmağa özümde güc və iradə olduğuna inanırdım. Fələstin torpağı üçün... dağlar, vadilər, bağ-bağçalar üçün, göy ləpəli gözəl sahil üçün burnumun ucu göynəyir, həsrət odu məni yandırır...».

Üç ilə yaxın bir müddətdən sonra vətənin daxilində bir çox cəsarətli partizan əməliyyatlarında fəal iştirakına görə Riyad sionist hərbi tribunalərindən birinin mühakimə zalında müttəhim kürsüsündə oturmuşdu...

Riyad çıxarılaçaq hökmü gözləyirdi... O, salona göz gəzdirdi, nə qədər fələstinlinin böyük məhəbbətlə ona baxdığını, onu qucub öpmək, əllərini sıxmaq, bağrılarına basmaq intizarında olduqlarını gördü... çöhrəsini sevinc nuru бүürdü...

Hərbi məhkəmənin sədri hökmü oxuyanda Riyad qulaq asmur, hökmün təfsilatı ilə maraqlanırdı... O öz-özünə dodaqaltı deyirdi: «Budur, bu gördüklerim də növbəyə durub öz vaxtlarını gözləyirlər. Bu növbə isə zülmə, ədalətsizliyə son qoyulmayınca, vətənin üfüqlərində yeni şəfəq doğmayınca tü-

* «Təkgöz» dedikdə İsrailin sabiq hərbi naziri Muşə Dayan nəzərdə tutulur.

kənməyəcək, ara verməyəcəkdir... Dünən Zəyyad və onun yoldaşlarının növbəsi idisə, bu gün mənim növbəmdir, sabah isə Əhmədın, Əlinin, İsanın, sonra Mahmud və başqalarının növbəsi gələcək, sonra... sonra... sonra...».

Riyad arzu və xəyal aləmindən ayrılarda kin və ədəvət dolu hökmün ibarələri səslənməkdə davam edirdi.

Riyada 20 il həbs cəzası elan edən məhkəmənin bu mənfur, qərəzli qərarı oxunub qurtarıqda o, yenidən salona nəzər saldı. Ona zillənmiş gözlər yenə onu öz ağuşuna aldı, qucub bağrına basdı. Sonra Riyad razılıq təbəssümü ilə əlini qələbə əlaməti kimi yuxarı qaldırdı.

VƏTƏNİN PORTRETI

Zəyyad rəsm ləvazimatını bir kənara qoyub dostu Munaya tərəf çevrildi və sanki öz-özülə danışmış kimi dedi:

- İlk dəfədir ki, heyrət içərisində dayanıb necə və haradan başlamayı bilmirəm. Kaş belə bir şəkil çəkmək fikri heç mənim ağlıma gəlməyeydi. Birmirəm, nağıllar dünyasının hansı şeytanı bu fikirlə məni yeni sirli bir aləmə saldı. Elə bir aləm ki, fırça ilə təcəssümünün və təsvirinin verilməsinə tabe olur. Bir çox şəkillər çəkməyimə və onlardan bəzilərinin hətta böyük şöhrət qazanmasına baxmayaraq, nədənsə mən onun qarşısında uzun uzadı dayanıb, başlangıcını belə vermək iqtidarında olmuram... Kim bilir, bəlkə də mən mümkün olmayan bir işə cəhd edirəm. Kim bilir, bəlkə də mən elə bir uzaqlığa baxıram ki, onun təsvirini vermək sənətkar fırçasının imkanı xaricindədir. Kim bilir, bəlkə də mən arzuya sığmayan bir arzudayam.

Muna sualla ona müraciət edərək:

- O nədir ki, şəklini çəkməyə bu qədər cidd-cəhd edirsən?

Zəyyad cavabında:

- Mən vətəni rəsm etmək istəyirəm... Vətənin portreti – onu belə adlandıırıram.

- Vətənin portreti... bu nə qəribə fikirdir.

- Bəli, bu doğrudan da qəribə fikirdir. Eyni zamanda anlaşılmaz, ağlabatmaz bir fikirdir. Bununla belə bu fikir çoxdan bəri məni izləyir və xayalımı bir an belə tərk etmir. Lakin mən bu işə başlamayın heyretindən xilas ola bilmirəm və bilmirəm onu necə çəkəcək, bir obraz kimi kağız üzərində necə canlandıracağam.

Muna:

- Axı, nə üçün sən öz heyretinə son qoymursan. Bir çarx və ona mixlənmiş bir insan şəkli çək, vəssalam. Məgər vətən çarxına çəkilmiş deyilmi?..

Zəyyad cavabında:

- Çox gözəl fikirdir, lakin yeni deyildir. Bir də, axı, mənim arzum budur ki, rəsm edəcəyim obraz qəhrəmanlıq himnini andıran gözəl bir əsər kimi özü mənim xəyalımda, zehnimdə canlansın. Elə bir obraz ki, vətənimin bütün fəciələrini incəliklərinə qədər özündə əks etdirə bilsin.

Muna:

- Səndə istedad da, bilik də, qətiyyət də vardır. Şübhəsiz ki, sən nəhayət-də bu çətin işin öhdəsindən gəlməyi bacaracaqsan.

- Bu, mənim də arzumdur, dostum. Onu da deyim ki, belə bir obraz yaratmaq fikri hər gün səhər tezdən məni səsləyərək yatağımdan qaldırır. Bu çağırışdan özüm də razıyam. Bu yolda cəhdlərimi son həddə qədər səfərbərliyə alıb qətiyyət göstərəcəyəm. Sənə isə söz verirəm ki, onu çəkib qurtarmaq mənə nəşib olarsa, onun ilk müşahidi, ilk tamaşaçısı sən olacaqsan.

Günlər keçdi. Muna dostu ilə yenidən rastlaşanda onun portret haqqında nə qərara gəldiyini soruşdu. O isə cavabında:

- Bir yenilik yoxdur... Onu rəsm etməkdə hələ də acizəm. Sənət yollarında pessimistliyə təslim olmağa qarşı həmişə üsyan etmişəm... Lakin bu dəfə belə bir portret çəkmək fikrinin özlüyündə düz olmadığını dərk etməyə başlasam da, uğursuzluğa təslim olmağa məcburam.

Muna təşviqedicisi, həvəsləndirici bir tərzdə:

- Vətəni bir gündə, bir gecədə, hər hansısa bir vəziyyətdə, hər hansı bir şəraitdə rəsm etmək asan deyil. Qətiyyətlə deyə bilərəm ki, sən pessimistlik və təslimçilikdən uzaqsan.

Sən görüşlərinə bir neçə gün əvvəl Zəyyadda artıq xoş bir əhval-ruhiyyə yaranmışdı. Bunu hiss edən Muna tələsik ondan soruşur:

- Deyəsən sən, nəhayət, portreti çəkmək qərarına gəlmisən. Demək, qaldı mənə vəd etdiyin kimi, mənim onun ilk tamaşaçı olmağım.

Zəyyad mənalı təbəssümlə:

- Ola bilsin qərara gəlmişdim. Lakin əvvəlcə bir mənə də görüm, «Vətən» sözü necə yazılır?

Muna cavabında:

- Qəribə sualdır, məgər bu söz üç hərflə yazılmırmı?*

Zəyyad:

- Xeyr, xeyr, elə deyil.

- Bəs necədir?

- Qulaq as mənə, dünən gecə yuxusuzluq məni lap əldən saldı. İş otağıma keçib, oradan dünyamızın mübariz şairlərindən birinin divanını götdürdüm və şahifələrini çevirməyə başladım. Təsadüfən orada «İndi mən bilirəm» ünvanlı qəsidə ilə rastlaşdım... İlk beytlərində deyilir: «Məktəbə gedəndə inanmışdım

* Ərəb dilində qısa saitlər yazılmadığı üçün «vətən» sözündə yalnız samitlər, yəni «v», «t», «n» hərfləri yazılır və «vətən» kimi oxunur.

ki, «Vətən» sözü yalnız üç hərflə yazılır... İndi isə anladım ki: «Vətən» sözü yalnız göz yaşları ilə yazılmışdır.

Bir qədər susduqdan sonra Zəyyad əlavə edib dedi:

- Öz-özümə deyirəm, indi mən anladım ki, vətənin portretini firça və rənglərlə rəsm etmək cəhdim nə qədər gülünc imiş. Dostum, həqiqətən vətən, xüsusilə garmuxlanmış olduqda, qan və göz yaşlarından başqa heç bir şeylə rəsm edilməz.

Sahib Camal

(İraq)

YUSUF

Uşaqçıgöz lap kiçik yaşlarından qaradınmız və qaşqabaqlı idi. Bəzən adamlar onu lal və kar hesab edirdilər. Lakin heç kəs güman etməzdi ki, bu qaradınmazliyin arxasında böyük cəsur və mərhəmətli bir ürək gizlənir. Hər-dən-bir anası ona baxaraq kədərli düşündü: «Başqalarının uşaqlarına baxanda adını ürəyi açılır, zirək və şəndirlər, amma bu...».

Yusifin qara gözlərində ararib üsyankarlıq və qəzəb qığılcımları parlayır, bu işə ananı narahat edirdi: «Görəsən onun sahibkarın evində döymürlər ki?».

Ancaq bir dəfə adətinin əksinə olaraq Yusif evə çox şad və sevincək gəldi. Bu, Marseldən sahibinin yanına gəlmiş qızılı saçlı tələbə Janettanın ona bir əlifba kitabı, dəftər və qələm bağışlayıb, onunla məşğul olmağı vəd etdiyi zaman olmuşdu.

Yalan nə deyim, o vaxt Janetta Yusifin üzündə bir təbəssüm belə görməmişdi. O, heç bir söz demədi, ancaq geniş açılmış gözlərilə qıza baxdı və fikirləşdi: «Deməli belə... Görünür, hamınız pis deyilsiniz. Sizin aranızda da yaxşı və xeyirxah adamlar olur. Görəsən mən də dövlətli uşaqları kimi oxuyub yazacağammı? Görəsən bu doğrudurmu? Yusifin gözləri yaşardı, çətin eşidiləcək səslə – «Çox sağ olun, xanım qız!» – deyib qulaqlarına qədar qızardı.

Janetta cənab Bernarın evində qonaq olduğu müddətdə anladı ki, bütün əmrləri yerinə yetirən bu səssiz-səmirsiz körpə, heç nə fransız sahibkarlarının təsəvvür etdikləri kimi tənbal, bacarıqsız və qorxaq deyildir, onun qəlbində qarşılaşılmaz bir üsyankarlıq ruhu qaynayır və o bütün fransızlara, o cümlədən cənab Bernarın ailəsinə də nifrət edir. Janetta bütün qəlb ilə onun bu hissələrinə tərəfdar idi.

Yusif sevincini bölüşmək üçün icazə alıb həmin gecə anasının yanına gəldi. Anası on dörd yaşlı oğlunu ömründə birinci dəfə idi ki, belə həyəcanlı və son dərəcə şad görürdü. Yusifin gözlərindən qığılcım yağır, dişləri gözqamaşdırıcı bir tərzdə parıldayırdı. O, nəfəsi tutula-tutula Janetta haqqında bacardığıca tez, heç bir şeyi unutmadan, heç nəyi ötürmədən hamısını danışmağa tələsirdi. Anaya elə gəlirdi ki, oğlunu daim təqib edən, onun üzündən təbəssümü qovan sirlili qüvvəni kiminsə sehirli əli vurub dağıtmışdır.

Həmin gecə ana yatağa həmişəkindən gec uzandı, ancaq yenə yata bilmədi. Oğlu haqqında fikirləşdi. Yusif də yatmamışdı. Çürümüş dirəkləri arasından torpaq tökülən alçaq tavana baxaraq, o, Janettanın sözlərini və hədiyyələrinə xatırlayırdı. Doğrudanmı o, düz deyir, görün vədinə əməl edəcəkmiz?!

- Ana, sən necə fikirləşirsən, Janetta mənə oxumaq öyrədəcəkmiz? deyə Yusif birdən anasına müraciət etdi.

- Əlbəttə, istərsə öyrədir, lakin bu sənin çalışmağından da çox aslıdır, oğul!

- Ana, mən var qüvvəmlə çalışacağam. Ancaq qorxuram ki, sahibkar oxumağımı icazə verməsin.

- Ha, oğlum cənab Bernarın ailəsindən mərhəmət gözləmə. Mən bilirəm ki, sən onların çox zülmünə dözsürsən, ancaq mənə heç bir şey demirsən, danışmırsan. Eləmi?!

- Elədir ana, elədir ki, var – deyər Yusif kədərli səslə cavab verdi.

Doğrudan da, o, nə cür kətkəklər, hansı cəzalara dözməli olmuşdu? Hamı görürdü ki, onunla necə amansız rəftar edirlər. Tutarlı bir səbəb olsaydı, yenə dərd yarı idi. Heç bir şeyin üstündə incidirdilər. Yusif:

- Qoyub qaçaçağam! Bu ailədən zəhləm gedir – dedi və uzun süktüdan sonra əlavə etdi:

- Janetta da onları sevmir. Tətil zamanı onların yanına gəldiyinə heyfisi-lənir.

- Bəli, indi sən böyümüsən, oğlum, güclü olmusan... Hər bir sahibkar, istər fransız, istərsə əlcəzairli səni işə götürər.

- Ana, məni onların evinə apardığın günü xatırlayırsanmı?... Dəhşətli tu-fan idi, göy guruldayır, ildırım çaxırdı. Mən getmək istəmədim. Qorxurdum. Sən hələ məni döydün da...

Ana dərinədən köksünü ötürdü. Oğlunun səsinə bir inciklik və məzəmət duydu.

- Hamısını yadımdadı, oğlum! – deyər ağlamaqdan özünü güclə saxlayan ana sözlünə davam etdi:

- Mənim başqa əlacım yox idi. Evdə yeməyə bir şey qalmamışdı. Amma vicdanla demək lazımdır ki, cənab Bernar da onda indiki kimi deyildi. Ərəblərin çoxu ondan kömək umur, onu bir cəsur vəkil kimi tərifləyirdilər. Elə ki, dövlətəndi, prokuror oldu, callada çevrildi... Eh, günahsız adamlara etdiyi zülm üçün ondan da intiqam alacaq, amansız intiqam!

- Mən ürəkdən onlara kömək edərdim.
- Yox, oğul, sən hələ kiçiksən. Belə şeylər haqqında fikirləşmə.
- Yəqin cənab Bernar onlardan çox qorxur, elədirmi, ana?
- Necə də qorxmasın, oğul. Axı, o qatildir.
- Ana, paraşütçülər də qatildirlər?
- Bəli, oğlum, əgər onlar günahsız insanları öldürürlərsə, deməli, qatildir.

lər.

- Axı, onları generallar, sahibkarlar məcbur edir – deyə Yusif ehtiyatla etiraz etdi.

Ana həyəcanla yerindən qalxdı.

- Sən nə deyirsən? İnsan ağılsız yırtıcı deyil ki, fikirləşmədən hamının üstünə cumsun. Allah ona bütün hərəkətlərini izləmək üçün ağıl, göz və qulaq vermişdir. Kim olursa-olsun, əsgər ya general, onun günahsız adamları öldürməyə haqqı yoxdur. Başa düşürsənmi? Bu, böyük günahdır.

Ana nəfəsini çətinliklə alaraq sözüünə davam etdi:

- Sən artıq balaca uşaq deyilsən, özün fikirləş, paraşütçülər nə haqla bizim evlərimizi yandırır, oğul və qızlarımızı dar ağacından asırlar? Ancaq onun üçün ki, bizim xalq daha dilsiz-ağılsız heyvan olmaq və cənab Bernar kimilərə vəfalı it kimi qulluq etmək istəmir?

O, səsinə kəsdı və nə haqda isə uzun müddət düşündü. Sonra gözəlilmədən möhkəm düşünlənmiş yumruqlarını səbi halda havada silkələyərək qəzəblə qışqırdı:

- Sənin ədalətin bəs hanı? Bütün insanlar dünyaya pak gəlirlər. Bəs necə olur ki, birisi kafən pulu belə qoymadan acından ölür, başqası isə dövlətinin çoxluğundan azgınlıq edir? Nə vaxt elə bir zaman gələcək ki, insanlar sabahkı gün üçün qorxu çəkməyəcəklər? Sən özün şahid oldun ki, bizim ailəmizin başçısı işin ağırlığına tab gətirməyib öldü. Heç olmasa oğluna rəhm et, o, mənim biricə balamdır. Həyatımda yeganə ümidimdir, yeganə sevincimdir. Ana bərkədən hönkürdü.

Yusif anasının üstünə atıldı. Ağlaya-ağlaya onu sakitləşdirməyə başladı.

- Ana, ağlama, mən cənab Bernarın yanından gedəcəyəm... Ağlama, ana. Səndən xahiş edirəm, ağlama, bəsdir...

Ancaq bu təsəllilər faydasız idi. Ana özünü ələ ala bilmirdi. Göz yaşları sel kimi axıb onu boğurdu. Anasının boynunu qucaqlayaraq diz üstə oturan Yusif

başını anasının çiyinə dayadı. Bir azdan hər ikisi sakitləşdi. Yusif özünü anasının dizi üstə qoyub yuxuya getdi. Ana isə sübhə qədər gözünü yummadı.

Xoruzlar banladı. Uzaqdan keçən karvanın zıncırov səsləri gecənin sükutunu pozur, məscidin minarəsindən gələn zən səsinə kədərli ətrafa yayırdı. Yenidən işə qayıtmağa məcbur olan Yusif başını anasının dizi üstündən qaldırdı, onu qucaqlayıb öpərək asta addımlarla evdən çıxdı.

Sübh tezdən olsa da Yusif darhal işə başladı: hər yeri silib-süpürdü, ağanın evvını qabağındakı gülləri suladı.

...Yusif ilə söhbətindən sonra Janetta cürbəcür bəhanələrlə bir-iki saatlığa Yusifi ev işlərindən ayırıb şəhər kənarına aparır, ona oxumaq və yazmaq öyrədir, başqa xalqlar və ölkələr haqqında danışır. Nəhayət bir gün o, oğlının əlində yaşa bulaşmış və çirkli bir qəzet parçası gördü. Fransız dilində idi. Yusif çətinlikdə və astadan oxuyurdu: «Müharibə ancaq kapitalist və bankirlərin mənafeyinə uyğundur. Fransız fəhlələri və Əlcəzair fəhlələrinə müharibə lazım deyil. Onlar qardaşlıq və dostluq istəyirlər. Fransız əsgərləri evə qayıtmalı. Əlcəzair və fransız xalqları arasında sülh işinə xidmət etməlidirlər». Janetta təəcüblənərək onu bərkədən oxumağa məcbur etdi və Yusif ifadələri bir-birinin ardınca düzün tələffüz etdikcə ondan soruşdu ki, oxuduqlarının mənasını anlayırmı? Yusif isə gülümsünərək başı ilə onun dediklərini təsdiq etdi:

- Bəli, başa düşürəm, hamısını başa düşürəm. Mənim anam da deyir ki, insanlar bir-birini düşmənçilik etməlidirlər, dostcasına yaşamağalıdır.

Payız təzəcə başlamışdı. Janetta Marselə qayıtmalı idi, çünki onun tətil müddəti qurtarırdı. Körpüdə Janettanı yola salan dostları arasında Yusif də vardı. Janetta evdə «Yusif şeyləri aparmağa kömək edəcək» deyərək onu da buraya gətirmişdi. Qız Yusifin kədərlə ona necə baxdığını gördü. Onun baxışları sanki deyirdi: «Getmə, Janetta. Sən mənə kömək etdin. Məni ayıltıdın, gözümlü açdın. Səndən ayrılmaq çox çətindir. Sən öz xeyirxah məsləhətlərinlə mənə kömək etdin, Janetta!».

Janetta ümidverici bir səslə ona dedi:

- Yusif, mən sənə məktub yazacağam!

- Mən onları səbirsizliklə gözləyəcəyəm!

Qız Yusifi kənara çəkib piçildadi:

- Sabah gənclərin nümayişi olacaqdır. Sən mütləq orada iştirak et və cənab Bernarın yanından getməyə çalış!

- Yaxşı, xanım. Elə də edərdim...

Nəhayət, gəmi sahilədən uzaqlaşdı. Janetta uzun müddət gəminin kənarında dayanaraq güllü dəsmalını yellətdi. Gəmi getdikcə sahilədən uzaqlaşdı. Körpü boşaldı. Hamı bürküdən qorunmaq üçün evə tələsirdi. Ancaq Yusif yerindən tərpənmirdi. O, yaşarmış gözlərini uzaqlaşan gəmidən çəkirdi.

Ertəsi gün axşamüstü hava sərinləndən sonra Əlcəzairin küçələri minlərlə əlcəzairli və fransız gənclərlə dolu idi. Gənc oğlan və qızlar bir-birinin əlindən tutaraq şən məhmlər oxuya-oxuya Bernarın evinin qabağında keçirdilər. Yusif fikirləşmədən onlara qoşuldu. Gözləri sevincəndən parlayırdı. O da səsinə bu gənclərin səsinə qataraq qışqırırdı: «Əl-cə-za-i-rə a-zad-lıq! Dostluq». Nümayişçilər dəniz kənarından keçərək hökumət meydanına çıxdılar. Onlar orada məscidin yaxınlığında məşəllər yandırır üzərində sülh rəmzi olan ağ göyərçin çəkilmiş şarları havaya buraxdılar. Bir fransız gənc Yusifə yaşıl rəngli bir şar uzatdı ki, o öz əli ilə onu havaya buraxsın. Yüngül qaz ilə doldurulmuş yekə şar yurğalanaraq getdikcə yuxarı qalxmağa başladı... Axşama yaxın nümayişçilər dağıldı və hərə öz işinə qayıtdı.

Yusif də evə yollandı. Ərəblərin məhəlləsinə yaxınlaşanda qürub vaxtı idi. Birdən fransızlara məxsus bir təcili yardım maşını vıyıltı ilə onun yanından keçib meydanındakı məscidin yanında dayandı. Orada bir dəstə əlcəzairli müsəlman durub içəri girmək üçün ayaqqabılarını çıxarırdılar. Sonradan baş verən hadisə Yusifi dəhşətə gətirdi. Birdən maşının qırmızı xaçlı dəmir qapıları açıldı, hərbi geyimli iki fransız avtomobilin içindən tələsik bir pulemyot çıxartdı... Qucağında balaca qız məscidin qabağında keçən bir əlcəzairli qadın yuxıdı. Nə baş verdiyini anlamayıb balaca uşağ anasına tərəf dartındı, ancaq ələ bu an pulemyot gülləsi onu da yerə sərdi.

Yusif «Qatillər!» deyib dəhşətli bir səslə bağırdı və əlləri ilə qulaqlarını tutaraq evə, anasının yanına qaçmağa başladı, bütün gecəni o, vahimə içərisində keçirdi. Anası işin nə yerdə olduğunu anlamayaraq onu əzizləyir, öpür və sakitləşdirmək üçün əlindən gələni edirdi. Ancaq Yusif bir ifadəni dalbadal təkrar edirdi: «Onlar qatildirlər! Mən bilirəm onların düşürgəsi hardadır. Mən oranı yandıraçağam. Hamısını bir nəfər kimi oda yaxacağam, hamısını! Qoy bu cəlladlar bizim ölkədə cəzalarına çatsınlar! Qoy hamısı məhv olsun!».

Səhər tezdən anası Yusifi qonşuya tapşırıraq işə getdi. O getdikdən sonra isə Yusif durub sahibkarın evinə qaçdı, köhnə yorğanların pambığını kişiyə doldurdu, sonra qaraja girdi, oradan benzin götürdü, onu pambığın üstünə tökdü, xəlvətcə sivişib həyətdən çıxdı və səhərin kənarında paraşütçülərin

hərbi düşürgəsi yerləşən yeri – dəniz qırağına cumdu. Tikanlı məftildən çəkilmiş hasara çataraq pambıq kisəsini onun üstündən o taya atdı, sonra özü məftilin paslanmış tikanları arasından sürünüb keçdi və yaşıl kolların arası ilə gizlənmə-gizlənmə baraklara doğru irəliləyərək benzinlə islanmış pambığı ətrafa səpməyə başladı. Kəsə boşalandan sonra o, hasara tərəf geri qayıtdı, cırıq salvarının cibindən bir kibrit qutusu çıxartdı və gur səslə dedi:

- Bizim Əlcəzair uğrunda!

O, yanan kibrit çöpünü pambığa atdı. Alov ilan kimi qıvrılaraq baraklara tərəf süründü.

Yusif:

- Qoy sizin vəhşi ürəkləriniz külə dönsün! - deyə həyəcanlı gözləri ilə güclənən alova baxdı. – Hamınıza qıracağam! Bütün düşürgəni də...

Əsgərlər tüstü əlindən yuvalarından çıxan heyvanlar kimi qorxu içərisində qəzəblə bağıraraq baraklardan bayıra sıçradılar. Güllə səsləri eşidildi. Birinci güllə Yusifin urayını döləb keçdi. Buna baxmayaraq əsgərlər arası kəsilmədən ona atəş açırdılar. Bir qədər sonra onlar sakitləşərək, Yusifin qana qorq olmuş cəsədinə sevinə-sevinə baxdılar.

Axşam anası bütün qonşuları gəzib Yusifi axtardı. Cənab Bernarın evinə də getdi. O, evə qayıdıb, bütün gecəni qapının ağzında oturdu və kədərli gözlərini yollara dikdi, oğlunu gözlədi. O ağılaya-ağılaya pıçıldadı:

- Hardasan, oğlum? Hardasan, mənim əziz Yusifim?

Yalnız üçüncü günün axşamı biz Yusifin meyitini dəniz qırağında tapdıq. Dənizin ilıq ləpələri qayğıkeş ana kimi onun yaralarının qanını yuyurdu...

Bizim balaca qaradınmaz əlcəzairli balamız belə öldü... İndi biz qatilləri bağışlayıb susa bilirikmi?

HASİN DERMƏK

- Ah, Axır ki, gəlib çıxdın! Emalatxanada hər şey öz qaydasındadır?
- Bəli, ağa, həmişə olduğu kimi. Siz bu gün özünüzdə necə hiss edirsiniz?
- Əl çək! Bu haqda danışmağa dəyməz. Səhhətim artıq məni maraqlandırmır.

Rosli toxucu fəhlə idi. Ağanın bu sözünə o gülümsündü. Rosli ağası üçün bazarlıqdan yenicə qayıtmışdı. O, artıq uşaq deyildi, iyirmi beş, iyirmi altı yaş vardı, ancaq yenə də ağanın buyruqçusu idi.

Hasin Dermək gülümsündü.

- Təzə nə xəbər var? Danış görək.

Heç bir şey. Mahnıda oxunan kimi, bu gün də dünənki kimidir...

- Ay bic.

Rosli gülümsündü, çiynlərini əyən ağır bazar sumkasını yerə qoymaq üçün matbəxə keçdi.

Həyatə qayıtdıqda Hasin Dermək ona dedi:

- Gəl otur! Bir stəkan çay içə bilərsiniz.

Dermək üzərinə iki döşək və mavi ipək üzlü qu tükü kimi yüngül yorğan salınmış yataqda uzanmışdı. Üstünə saldıqı ağı mələfədən onun tosqun bədəninin cizgiləri görünürdü. Yanındakı xalçada üstündə mis podnos, qəhvadan və stəkan qoyulmuş alçaq stol var idi. Ağa əli ilə Rosliyə oturmaq üçün kənar-dakı taxtda yer göstərdi. O, ağanın dəvətini qəbul edib taxta yaxınlaşdı. Yerə salınmış əlvan naxışlı gözəl İran xalısına ayaq basmazdan əvvəl Rosli ayaqqabılarını çıxartdı.

Hər gün səhər bu səhnə təkrar olunurdu. Ağa öz xoşhallığını gizlətmir, dirsəklənib qurtum-qurtum çay içir və gözaltı Rosliyə baxırdı. Roslini görəndə kimi əl bil Derməkə yeni qüvvə gəlirdi. Roslinin simasında o, ürəyinə yatan həmsöhbət tapmışdı.

Dermək yastığa söykənib, çay stəkanını əlində tutmuşdu. O fikirləşir, başını yırğalayır, yenidən çay içirdi.

Deyəsən fikirlər Derməkə rahatlıq vermirdi. Dözə bilməyib dedi:

- Rosli, bilirsən mən nə fikirləşirəm?

Rosli hələ içib qurtarmadığı çayını kənara qoydu.

- Yox.

- Həyatda nə isə bir dəyişiklik olmalıdır. Bu dəyişiklik də, şübhəsiz, xeyir gətirəcək.

Roslinin gözləri gülümsünürdü. Ağanın əvvəllər onu tamamilə qaşdıran açıq danışqlarına o, artıq alışmışdı.

Dermək sözüünə davam etdi:

- Həyat bir tələdir – bu sözləri qətiyyətlə deməyindən görünürdü ki, o, çoxdan bu fikirdədir. – Əsil tələdir.

O susdu, sonra qəmli-qəmli əlavə etdi:

- Görəsən, bu mümkündürmü?

Rosli öz-özülüyündə fikirləşirdi: «Nə qərībə adamdır! Bu ki xoşbəxt adamdır. Bilmirəm niyə belə ürəyini qısır?» Ucadan isə dedi:

- Həyat belədir da...

Düzü o, heç özü də başa düşmürdü ki, bu sözlərlə nə demək istəyirdi. Yəqin ağasını sakitləşdirmək istəyirdi.

Dermək dedi:

- Hamı belə fikirləşir? İyirmi il ərzində mənim səhhətim xeyli yaxşılaşdı.

Baş verən hadisələrlə əlaqədar kədərlənməyimə baxmayaraq ələ indiyə də güm-rahlaşmaqdayam. İndi mənim iki emalatxanam var, hərəsində də bir dujin toxucu dəzgahı. Ancaq nə edəsən ki, mənim fəxr etdiyim bu qələbə də tələdən başqa bir şey deyil!

Rosli sahibkara qulaq asır, heç bir söz demirdi. Əgər Derməkə bürüyən daimi qüssa olmasaydı, bütün bu işlər onu bu qədər həyəcanlandırmazdı. Bu gün deyəsən o, xüsusilə həyəcanlı idi.

Həyat mavi rəngli hasarla əhatə olunmuşdu. Kənarlarında reyhan kol-ları əkilmiş hovuzdan axan suyun xəlif şırıltısı eşidilirdi. Günəş şüaları suda əks olunaraq bütün həyatı işıqlandırır. Bu Roslini rahatlandırır, başındakı bütün fikirləri dağıdır. Səhər mehi onu xumarlandırır.

Hasin Dermək soruşdu:

- Bəs sənin bu işlərdən başın çıxırmı?

Rosli birdən ayrılmış kimi, darından ah çəkdi, şəşqınlıqla dedi:

- Başım çıxır, ancaq mən sizinlə razı deyiləm.

- Buna bir bax! Nə üçün? Bir başa sal görüm.

Rosli təsəccüblə ağasına baxdı:

- Mənim başqa fikirlərim var.
- Başqa fikirlərin! Bu hansı fikirlərdir? Tez ol, dans! Bir işə bax! Bunun başqa fikirləri var!

Birdən yaxalanmış toxucu nədən başlayacağını bilməyərək fikrə getdi, onun susmasından narazı qalan ağa qışqırdı:

- Tez ol, de! Gəl mübahisə edək! Nə üçün birdən susdun.

Rosli həvəsiz danışmağa başladı:

- Yaxşı, ancaq mən mübahisə edə bilmərəm. Mənə elə gəlir ki, mübahisə qarşılıqlı anlaşılmanı bir qədər çətinləşdirir.

- Deməli, sənin fikrincə insanlar arasında anlaşılmaqlıqdan başqa bir şey yoxdur?

- Yox, bir o qədər də yox. Əslinə qalsa mən heç bilmirəm.

- Bəs onda sən nəyi nəzərdə tuturdun?

- Mən deyirəm ki, həqiqəti bilmək üçün mübahisə etmək axmaqlıqdır.

Özünü itirmiş Hasin Dermək cavab üçün söz tapa bilmir və əsəbi halda gülürdü. Rosli də nəzakət xatirinə gülümsündü. Ağa çay qışıqını götürüb hirs-lə podnosu döyəcəlməyə başladı.

Qulluqçu Tetmə qışıqın səsinə eşidən kimi otağın astanasında göründü. Bu qadının gözəl sifəti, xüsusilə onun sürmə ilə haşiyələnmiş iri ala gözləri həmişə Roslinin heyrətə gətirirdi. Dermək üçün isə onun gəlişi qəzəbini soyutmağa bir bəhanə oldu.

- Səni kim çağırırdı? Nə üçün sənə aid olmayan işə həmişə burnunu soxur-san?

- Mən elə bildim ki, bir şey lazımdır.

Tetmə çıxıb getdi. Dermək isə donquldanırdı:

- Sən özünü çox sadələvh göstərirsen. Sənə elə gəlir ki, dünyada hamı həqiqəti başa düşür. Səhv edirsən! Əgər həqiqətə naminə yaşamaq istəyirsənsə, pəncəyini, ayaqqabularını çıxart, əbaya bürün, boynunu ay və rəzil mənliliyinlə səni yaradanın qarşısında dayan!.. Onda baxarıq camaat sənin haqqında nə deyəcək.

Derməkin girdə sifəti qırıqlarla örtülmüşdü. Həddən artıq həyəcanlanmaq onu yormuşdu. Dermək yastığa söykəndi. Onda özünə və ümumiyyətlə bütün dünyaya qarşı bir şəfqət hissi oyanmışdı, boğazı qəhərləndi. Gözlərini yumaraq sözüne davam etdi:

- İnsan ağılsızdır, ona görə də həmişə əzab çəkəcək.

Bir dəqiqə keçdikdən sonra o, gözlərini açdı, dərinə köks ötürdü.
- Dediklərimə görə məndən incimə. Həqiqəti dark etmək az adama müyəssər olur. Ah, yaşamaq – bu na qədər qalız bir şeydir!..

Dermək yerində dirsəkləndi.

- Boşboğazlara qulaq asma! Onlar səni məhv edərlər. Sən hələ cavansan. Həyatın acılarını görməmişən, qəlbin hələ daşa dönməmişdir. Ümid etmə ki, bundan sonra həyat səninlə və sənin kimilərlə ədalətə rəftar edəcək!..

Onun nəzərləri sanki qığılcım saçırdı. Dermək ürəyini boşaldıb, yenidən taxtına uzandı. Elə bil ki, heçliyin dərinliklərinə qərq olurdu. Sifətinin cizgiləri yumşalır, gərginliyi azalırdı. Rosli də onu danışdırmırdı.

Haşın Dermək yenə öz sükutunu pozdu, ancaq indi onun səsi elə bil ki, çox uzaqlardan gəlirdi. O, soruşdu:

- Bizimlə nahar edəcəksənmi?

- Böyük məmnuniyyətlə.

Dermək nəzərlərini göyə dikib uzanmışdı. O mülayim bir səslə dedi:

- Tetmə! Tetmə! Rosli bizimlə nahar etməyə qalır.

Qadın «çox gözəl!» – deyib o biri otağa keçdi.

Yenə də onların sükutunu yalnız hovuzdan axan suyun şırlıtısı pozurdu.

Rosli yenidən rahatlıq hiss edir, ötən dəqiqələr ona çox uzun görünürdü. Elə bil vaxt, zaman yox olmuşdur, dünyanı tərək etmişdir. Heç bir şey yoxdur... yalnız xəlif yay mehi havada qanad çalırdı.

Birdən haradansa həyəət dalaşan iki sərçə uçub gəldi. Civilti qopdu, yolumuş tüklər göyə qalxdı!..

Dermək onları görmək üçün bir qədər qalxdı və ürkədən güldü:

- Ah, lənətə gəlmişlər, gör nə dalaşırlar! Lap təəccüblüdür.

Derməkin səsinəndən hürkmüş quşlar havaya qalxaraq bir-birini dimdikləyə-dimdikləyə damın üstündən uçub gözənd itidilər. Dermək sol böyrü üstə çevrildi, gülümsündü və yorğun halda dedi:

- Yığ, yığ, sonra da buna görə həmişə əzab çək? Nə axmaqlıqdır?!

Rosli razılıq işarəsi olaraq başını tərptədi.

Dermək narahatlıqla qurdalanır, arxası üstə çevrilir, sürüşmüş yastıqları düzəltdirdi. O, dərinəndən nəfəs alırdı. Onu tənəyə gətirən şişman gövdəsi birdən zəifləyib boşaldı.

O öz-özünə pıçıldadı:

- Rahatlıq.

Roslinin ürəyi sancdı, ancaq özünə təskinlik verdi: «Mənə nə olub, mənə ki, ölüm izləmir». Sonra suyun səsinə qulaq asdı, yenə də yay səhərinin şəhrinə qərğ oldu.

- Deməli, necə oldu? – deyər Dermək xeyli fasilədən sonra sözüna davam etdi. Sən deyirsən ki, camaat bizi qarət etməyə hazırlaşır, ya mən səni düz başa düşmədim?

Onun bu sualında istehza duyulurdu.

- Gərək hər şey ədalətlə bölünsün, - deyər Rosli təəddüdlə cavab verdi.

- Sən elə hesab edirsən ki...

- Camaat belə düşündür.

- Düzdür, hamı narazıdır.

Hasin Dermək xeyli susdu. Birdən o, qətiyyətlə dedi:

- Yox! Camaat sənin dediyin məsələlərdən narazı deyil. Yox, başqa şeydən narazıdır! Mən bunu hiss edirəm! Tamam başqa şeydən! Ancaq nədən, bax bunu mən bilmirəm. Lakin əminəm ki, başqa şeydən narazıdır!

O, yenidən susdu, ancaq hiss olunurdu ki, nə isə fikirləşir. Baxışlarında bir anlaşılmazlıq duyulurdu. Üzündə dərin qırışlar əmələ gəlmişdi.

Ağa üzərindən yük götürülmüş kimi sakit-sakit nəfəs alırdı. Deyəsən o yuxulayırdı.

Bir qədər keçdikdən sonra o, yavaş-yavaş, lakin bütün kəlmələri aydın tələffüz edərək dedi:

- Deyəsən mən ölürəm. Sonra Rosliyə diqqətlə baxdı və davam etdi:

- Biz hamımız hər gün bir azca ölüürük. Lakin mən indi başqa bir şey hiss edirəm, başa düşürsən, başqa şey! Qaribədir. Bu nə isə yanığına bənzər bir şeydir.

Dermək yenə tədriclə öz fikirlərinə qərğ olmağa başladı, Kim bilir, bəlkə də yuxulayırdı.

- Görəsən qaribə nədir? – deyər Rosli düşünürdü. – Ölmək, yoxsa ölümü hiss etmək?

O, yüngüllüklə köks ötürdü. Su, çiçəklər, günəş süası... Nə cazibədar rəhatlıqdır!

Tetmənin qəmli gözləri Hasin Derməkə dikilmişdi. Dermək ehməlcə addımlayaraq qranlığa bürünmüş həyətin bir küncündən o biri küncünə addımlayırdı. Sonra qapıya tərəf getdi, onu açdı, küçəyə çıxdı. Dermək geri dönmək istədi, lakin sanki qara bir qüvvə onu haqladı və arxadan itələdi.

«Nəçə ay olar ki, küçəyə çıxmırdım» - deyər düşünürdü.

Onun ayağında çust vardı, köynəyinin üstündən çiyinə plaş salmışdı. Yol-dan keçənlər də heç ondan yaxşı geyinməmişdi. O, zülmət qaranlıqda irəliləyirdi. O, ağır-ağır addımlayır bürküdən nəfəsi təngiyir, başı gicəllənirdi. Hər şey – səhərin işıqları, ayri-ayrı küçələri və uçuq-sökük evlər onun başına hərənlənirdi.

O irəliləyirdi. Birdən uzun bir hasarın alçaq və ağır darvazası qarşısında dayandı. Plaşının cibini axtarmağa başladı. Açarını çıxartdı, qapını açdı. Bur-nuna üfunətli və tanış bir iy gəldi. O, bu hava ilə dərinədən nəfəs aldı və hər şeyi – xəstəliyini, qəm və qüssəsini unutdu.

Dermək aşağıya – zirzəmiyə düşdü. Döşəməyə çatdıqda heç bir şey görmədən irəliyə addımladı. Ətrafından kif iyi gəlirdi. O, daha bir addım atıb əlini qabağa uzatdı və toxucu dəzgahına toxundu. Tarım çəkilmiş sapları sığallamağa başladı. Saplar gərilmiş əsəb telləri kimi titrədi. Əlini uzadıb bir barmacağı ilə dəzgaha işə saldı. Sakit və boğuc bir uğultu eşidildi. O biri toxucu dəzgahları da sanki onun əlinin hərəkətini gözləyirdi. Onlar sahibini tanıyırmış kimi asanlıqla işə düşdü. Sonra Dermək o biri əlində tutduğu qabın ağzını açdı, içərisindəkini yerə boşaltdı. o saat kəskin bir qoxu ətrafı bürüdü. Dermək bir kibrit yandırdı, qutunun üstündən parlaq bir xətt şığıyıb söndü. İkinci, üçüncü, dördüncü kibrit də yanmadı. O, hövsələsini itirib bir neçə kibrit dənəsini alırdı. Birdən hər tərəfi alov bürüdü.

Dermək dar pillələrlə tez yuxarı qalxıb açarı geri burdu və indi az qala tanımadığı küçələrlə geri qaçmağa başladı.

... O, Tetməni heykl kimi sakit vəziyyətdə gördü. Tetmə ayağa durdu, onu taxtına ötürdü və piçildadı:

- Yat, dincəl.

Dermək laheydcəsinə əlini yellətdi. Tetmə plaşını onun çiyindən götürdü və getdi. Dermək sağ böyrü üstə uzandı, başını yastığa qoyub dərin bir ah çəkdi və gözlərini əbədlilik yumdu.